

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ – HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ
461 01 LIBEREC 1, Voroněžská 1329/13 Tel.: 485 352515 Fax: 485 352 332

Katedra: primárního vzdělávání

Obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

VÝSKYT A FORMY ŠIKANY
NA PRAKTICKÉ ŠKOLE A ZÁKLADNÍ ŠKOLE

APPEARANCE AND SORT OF CHICANE
AT SPECIAL SCHOOL AND ELEMENTARY SCHOOL

Autor:

Jméno a příjmení: Kateřina VOLOCHOVÁ

Podpis:

Adresa: Bergerovo nám. 174, 463 03 Stráž n/N

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.

Počet

stran	tabulek	grafů	příloh
90	30	58	3

V Liberci dne 17. dubna 2009

Prohlášení o původnosti

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Výskyt a formy šikany na praktické škole a základní škole“ vypracovala samostatně a že jsem použila pouze literární prameny, které uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Liberci dne _____

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Tomáši Kasperovi, PhD. za podnětné rady a připomínky při zpracování zadaného problému a za trpělivé vedení práce. Dále bych chtěla poděkovat řediteli školy, kde jsem prováděla výzkum a v neposlední řadě žákům a jejich rodičům za spolupráci při realizaci výzkumu.

Prohlášení k užívání výsledů diplomové práce

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce.

V Liberci dne _____

Výskyt a formy šikany na základní škole praktické a základní škole

Anotace

Agresivita a šikana je v současné době hrozivý fenomén, který začíná provázet děti již od předškolního věku. Cílem této práce s názvem Výskyt a formy šikany na praktické a základní škole bylo zjistit, jaké zkušenosti mají se šikanou žáci základní a praktické školy. Současně se práce zaměřuje na porovnání výskytu a forem šikany na těchto typech škol. Teoretická část práce definuje šikanu obecně, popisuje agresora a oběti, vývojové stupně šikany, prostředí a následky šikanování. V praktické části představuji vlastní výzkum, který byl proveden v příhraničí oblasti Libereckého kraje na základní a praktické škole.

klíčová slova: šikana, výskyt šikany, formy šikany, základní škola, praktická škola, agresor, oběť

Appearance And Sort of Chicane at Special And Elementary Schools

Summary

Aggression and bullying is a terrifying phenomenon nowadays which can go along with the children even from their pre-school age. The aim of this work called Occurrence And Sorts of Bullying at Special And Elementary Schools is to find out what experience of bullying the pupils have. It's also focused on comparing of occurrence and sorts of bullying at these types of school. The theoretical part deals with the common definition of bullying, gives a description of the aggressor and the victim and the developing stages of bullying, concentrates on the school background and bullying consequences. The practical part describes my own survey that has been done in the borderland of the Liberec Region at the elementary and special school.

Key words: bullying, bullying occurrence, sorts of bullying, elementary school, special school, aggressor, victim

Das Vorkommen und die Formen der Schikane auf der Praktischeschule und Grundschule

Zusammenfassung

Die Aggressivität und die Schikane sind in dieser Jetztzeit grosses gefahrdrohende Phänomen, das die Kinder ab dem Vorschulalter begleiten anzufangen.

Das Ziel dieser Arbeit mit dem Titel - Das Vorkommen und die Formen der Schikane auf der Praktischeschule und Grundschule war festgestellt, welche Erfahrungen haben die Kinder von der Praktischeschule und Grundschule.

Derzeitig konzentriert sich die Arbeit auf den Vergleich des Vorkommens und der Formen der Schikane auf diesen Typen der Schulen.

Theoretischer Teil der Arbeit definiert die Schikane allgemein, beschreibt den Aggressor und die Opfer, Entwicklungsstufen der Schikane, das Milieu und die Folgen der Schikane.

In praktischem Teil beschreibe ich eigene Erforschung, die im Grenzgebiet auf der Praktischeschule und Grundschule vollführt war.

Die Schlüsselwörter: die Schikane, das Vorkommen der Schikane, die Formen der Schikane, die Grundschule, die Praktischeschule, der Aggressor, das Opfer

	ÚVOD	1
	TEORETICKÁ ČÁST	
1	Fenomén šikana	3
	1.1 Co je to šikana	3
	1.2 Charakteristika šikanování	5
	1.3 Výskyt šikany	7
2	Agresor, oběť, druhy a stádia šikanování	8
	2.1 Iniciátor šikanování – agresor	8
	2.2 Osobnost oběti	12
	2.3 Druhy šikanování	17
	2.4 Stádia šikanování	20
3	Jak naložit se šikanou	23
	3.1 Co vede k šikaně?	23
	3.2 Prevence	25
	3.3 Diagnostikování šikany a její náprava	27
	3.4 Důsledky šikanování	39
	PRAKTICKÁ ČÁST	
4	Výzkum	45
	4.1 Úvod	45
	4.2 Cíl a hypotézy výzkumu	45
	4.3 Výzkumný vzorek	46
	4.4 Výběr metod – dotazník	47
5	Vyhodnocení	49
	5.1 Vyhodnocení otázek	49
	5.1.1 Dotazník pro děti	49
	5.1.2 Dotazník pro rodiče	72
	5.2 Ověření hypotéz	82
	ZÁVĚR	
6	Závěr	85
7	Seznam použité literatury	87
8	Přílohy	90

**„Naše práva končí tam,
kde začínají práva
druhého“**

ÚVOD

O dětech a mládeži se dnes říká, že jsou silně orientováni pouze na sebe a že jsou stále agresivnější. Jak se mění podmínky socializace zmenšováním rodin a křehkostí lidských vztahů, zmenšují se i možnosti dětí získávat sociální zkušenosti. Mnohým dětem připadá zatěžko navazovat pozitivní vztahy k druhým lidem, zapojit se do skupiny, přijímat druhé lidi, ustupovat a konstruktivně řešit konflikty.

Šikana patří v současné době k nejrozšířenějším sociálně patologickým jevům společnosti. To je jeden z důvodů proč jsem si k zpracování své diplomové práce vybrala téma výskyt a formy šikany na základní škole a základní škole praktické, nejen pro sociální závažnost tohoto jevu, ale také z vlastního zájmu o tuto problematiku a z možnosti dalšího využití získaných poznatků v praxi.

Problematika šikany na školách zůstává velmi často utajena nebo přehlížena a tak tyto případy vystupují na povrch náhodně, většinou v souvislosti s jinou školní problematikou, nebo se s nimi setkáváme až v pokročilém stadiu. Šikana ve školách nabývá na intenzitě a nutí odborníky, pedagogy a rodiče zamýšlet se nad tím, jak tuto závažnou problematiku co nejlépe a co možná s nejmenšími následky řešit. Ve své diplomové práci se proto zabývám školním šikanováním, přičemž se zaměřuji nejen na běžnou základní školu, ale i na základní školu praktickou.

V teoretické části práce se věnuji základním informacím o šikaně, především definování šikany, popisu účastníků šikany, signálům šikany, jejími typy a stádií, prevenci, diagnostice, nápravě a také vztahu této problematiky k právnímu řádu. Pro zpracování teoretické části jsem použila analýzu a rozbor přečtené literatury. Využívám informací získaných z mnoha knih, časopisů a internetových zdrojů, z literatury předních odborníků na šikanu jak v naší zemi, tak i v zahraničí. Opírám se o názory známých autorů, např. M. Koláře, L. Lovasové, P. Říčana a mnoha dalších.

Po základním seznámení se s problémem šikany, tak jak ho vidí naši přední odborníci, je cílem této práce provést průzkum na základní škole a základní škole praktické v Libereckém kraji a zjistit, zda se šikana na těchto školách vyskytuje, zmapovat tuto problematiku, odpovědět na základní otázky problému, provést analýzu a uvést výsledky průzkumu mezi žáky a rodiči.

Praktická část diplomové práce byla zpracována statisticky za použití techniky dotazníku vlastní konstrukce. Zde jsem uvedla stanovené cíle, hypotézy, metody, časové vymezení výzkumu, charakteristiku techniky výzkumu a charakteristiku souborů dotazníkového šetření, výsledky empirického šetření, vyhodnocení dat. Na konec jsou předloženy závěry šetření a doporučení pedagogům pro praxi.

V povědomí lidí stále panuje představa, že základní škola je, co se týče množství výskytu sociálně patologických jevů bezpečnější, že je zde méně kriminality atd. Zajímá mě tedy, zda má rozdílnost prostředí vliv na výskyt šikany. V souvislosti s cílem práce jsou stanoveny hypotézy, které jsou podrobně popsány právě v praktické části práce.

TEORETICKÁ ČÁST

1 FENOMÉN ŠIKANA

Šikana je komplexní problém pedagogický, psychologický, sociologický a mravní. Je výrazně negativním společenským fenoménem, který způsobuje omezování lidských práv a deformaci společenských vztahů. Mnohé studie a šetření ukazují na vysoké procento lidí, kteří se s určitou podobou šikanování setkali, a to v roli svědka či dokonce v roli oběti.

1.1 Co je to šikana

Na úvod je třeba definovat, co šikana znamená, v čem spočívá. Slovo šikana pochází z francouzského *chicane*, což v překladu znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování a ubližování.

Pojem šikana v českém prostředí představil odborné veřejnosti pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás před listopadem 1989 veřejně promluvil o šikanování, o kterém mnozí věděli, ale mlčeli. Násilí, agrese a šikana na pracovištích a školách byly tabu (Gajdošová, Herényiová 2006).

Slovník cizích slov (Klimeš 1981) vymezuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání. Také Akademický slovník cizích slov (1995) definuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, trestání, týrání. Oldřich Matoušek (Matoušek 2003) ve svém Slovníku sociální práce dodává, že šikanou se rozumí týrání v kolektivech, jehož pachateli i oběťmi jsou osoby se stejnou formální pozicí ve skupině, tedy velmi často vrstevníci.

Dle Pötheho (1999) se pod pojmem šikanování dětí rozumí široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí, snaha ohrožit, ponížit nebo jinak ublížit jinému dítěti. Šikana zahrnuje nadávání, výsměch, vydírání, omezování osobní svobody, tělesné napadání a mnoho dalších forem.

Šikana je jedním z nebezpečných sociálně patologických jevů, při němž je omezována zejména osobní svoboda a svoboda rozhodování. Je ponižována lidská čest a důstojnost, mnohdy je obětí ubližováno na zdraví nebo na majetku. Přestože definice uvádí, že šikana je obvykle opakované ubližování, pokud se jedná o zvláště krutý a brutální čin, je možné za šikanu považovat i jednotlivou událost bez dosavadní repetice (Lovasová 2006).

Jedná se o agresivní jednání, pomocí kterého si agresor způsobováním fyzických nebo psychických útrap zjednáva či udržuje převahu nad svou obětí. Jeho cílem je získat nad druhými osobami pocit převahy, moci, určité výhody (Bendl 2004). Je to chování, které z někoho vytvoří oběť. Jde o aktivitu, která může probíhat ve škále: urážka, ponižování až ohrožení na zdraví a životě. Pokud je šikanující inteligentní a zejména sociálně zdatný manipulátor, často je ve skrývání své agresivity úspěšnější než ten, kdo chce šikanu odhalit (Čírtková, Vitoušivá 2007).

Metodický pokyn MŠMT č. 28 275/2000 – 22 definuje šikanu takto:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“¹

1 Věstník MŠMT č. 1/2001. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, článek 1, odstavec 1

Dne 1.1.2009 vstoupil v platnost pod čj. 24 246/2008-6 metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Definice šikany tu je v podstatě shodná s definicí v pokynu z roku 2001, je však rozšířena: „Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky a podobně.“².

1.2 Charakteristika šikanování

Co šikana je a co šikana není

Říčan (1995) považuje za velmi důležité rozpoznat co šikana je a co není, protože existuje plynulý přechod mezi nevinným škádlením a surovým posměchem, mezi trochu hrubší legrací a vážnou brutalitou. Lovasová (2006) pojmem šikana označuje vše zlé a nepříjemné, čím si děti navzájem ubližují.

Důležité je tedy umět rozeznat mezi tzv.teasingem a šikanou. Za teasing můžeme označit chování, které zdánlivě šikanu připomíná. Jde o nevinné škádlení mezi dětmi, kdy například chlapci provokují děvčata. Dívky křičí, chichotají se, někdy i chodí žalovat, ale jejich stěžování je pouze formální, toto škádlení od chlapců jim není nepříjemné. Jedná se o normální jev.

Pokud mluvíme o šikaně, musí toto chování splňovat následující základní podmínky:

- jde vždy o převahu síly nad obětí – fyzickou, psychickou, množství
- oběť vnímá útok jako nepříjemný – např. ve škole se objevují mezi dětmi různé přezdívky. Některé dítě se s přezdívkou ztotožní, je na ni hrdo, není pro něho urážlivou – zde se v žádném případě nejedná o ubližování. Některé děti

2 Věstník MŠMT č. 1/2001. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, článek 1, odstavec 1

však přezdítku (v mnohých případech může být hanlivá) nepřijmou, brání se jí, zuří kvůli ní apod. Třída přezdívkou schválně spolužáka provokuje, ten se může i agresivně bránit proti nepříjemnému útoku ze strany spolužáků. Může být tak nesprávně označen za agresora.

- dlouhodobost ale i krátkodobost útoku – šikana je většinou postupně se rozvíjející negativní chování vůči spolužákovi, může to však být jednorázový, krátkodobý akt, který ve své podstatě splňuje dvě výše uvedené podmínky (Projekt minimalizace šikany).

Praktický pohled na šikanování

1. Šikanování jako nemocné chování - šikanováním je označováno takové jednání, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.
2. Šikanování jako závislost - tento rozměr již nelze zaznamenat vnějším pohledem. Jedná se zde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí.
3. Šikana jako porucha vztahů ve skupině - z tohoto pohledu je šikana chápána jako onemocnění celé skupiny, není na ni pohlíženo jen na vztah agresora a oběti (Kolář 2001).

3 pohledy na šikanování:

„Zvnějšku“ vidíme jevovou stránku šikany jako nemocné chování zúčastněných. Pozorované projevy nás však musí vést k otázce „kde se to v nich bere“, co se vlastně děje uvnitř mladých lidí, dopouštějících se šikany nebo ji snášejících. K odpovědi nám pomohou dva pohledy na šikanování „zevnitř“:

- Z hlediska individuálně psychologického pozorujeme vztah závislosti na aktu šikany u podílejících se jedinců (šikanování se stává jejich osobní potřebou a má tendenci k opakování).
- Z hlediska sociálně psychologického jde o poruchu vztahů v celé skupině, kde se šikana děje (Havlíková 2006).

1.3 Výskyt šikany

V průběhu posledních let, se podle statistických výsledků, na Lince bezpečí výrazně zvýšil počet hovorů, ve kterých děti řeší problém šikanování. Dle interních zdrojů Linky bezpečí za rok 2006 průměrně volaly čtyři děti denně se specifickým problémem šikany (1405 hovorů ročně).

Z toho se 71,5 % případů týká školní šikany a 25 % šikany mimo školu. Celkový pohled na závažnost šikany doplňují statistiky projektu Minimalizace šikany, z nichž vyplývá, že se s různou formou násilí setkalo 40 % žáků základních škol. Dalších 45 % bylo svědkem týrání někoho jiného. A 21 % dětí zažívá ústrky, posměšky nebo dokonce fyzické násilí každý den. Z celkového výsledku průzkumu tak vyplývá, že se s výskytem šikany na českých školách setkaly více než dvě třetiny žáků. Jenom čtvrtina z nich ale na šikanu upozornila (Ptáčková).

Podle Michala Koláře, odborného garanta projektu Minimalizace šikany, není přehnané říci, že šikana existuje v jisté formě na každé škole.

Ve výzkumech, na kterých se podílel již zmiňovaný odborník Michal Kolář (2001), co se množství šikany týká, nejhůře dopadly základní školy, základní školy praktické a učiliště.

2 AGRESOR, OBĚŤ, DRUHY A STÁDIA ŠIKANOVÁNÍ

Mezi protagonisty šikany patří agresor a oběť, ale i členové skupiny, v níž se šikana odehrává.

2.1 Iniciátor šikanování - agresor

Řada dětí má sklon k násilí. Agresivní sklony se utvářejí již v prvních letech života. Chování rodičů, jejich představy a očekávání jsou dítěti vryty hluboko do podvědomí. Vytvářejí základ pro povinnosti, zákazy a postoje k sobě a okolí. Jedním z motivů šikany je touha po moci, přání ovládat druhého člověka. Dalším motivem je krutost, určitou roli hraje i zvědavost, závažným fenoménem dnešní doby je mediální násilí. Agresor je vždy „ten silný“. Může mít zvýšenou potřebu sebeprosazení.

Osobnost agresora může tedy mít mnoho různých podob. Odborníci se ve svých názorech na osobnost agresora často neshodují. Mezi zmiňovanými znaky se vyskytuje jak vyšší, tak i nižší intelekt, dobrá, ale i horší socioekonomická situace a také různé pozice v kolektivu. Jednotliví autoři se však shodují především v tom, že agresori jsou lidé s pozitivním postojem k násilí, lidé s absencí morálních hodnot, lidé, kteří často pocházejí z problematického rodinného prostředí.

Rysy agresora

Typickým rysem násilníka, podle Pötheho (1999), je snaha dominovat a ovládat své okolí. Podle jeho názoru, děti, které šikanují jsou tělesně zdatné a projevují otevřeně kladný vztah k násilí, poměrně často se u nich projevují poruchy spojené s hyperaktivitou a poruchou pozornosti. Jejich IQ bývá nižší. Upozorňuje však, že tato vymezení nejsou pravidlem. Velká část agresorů má vysoké sebevědomí, avšak asi pětina násilníků trpí pocity méněcennosti, nejsou schopni navázat vztah se svými vrstevníky. V některých případech, kdy jsou děti doma vystavěny týrání a ponižování

ze strany rodičů, se může stát agresorem sama oběť násilí, která si tak kompenzuje narušené sebevědomí.

Říčan (1995) dodává, že se tyto děti snadno uráží a mají sklon posuzovat chování ostatních k nim samým jako agresivní, přestože tomu tak není.

Kolář posuzuje agresory jako mimořádně egocentrické a egoistické osobnosti většinou bez psychiatrických diagnóz. Podle něj agresori nerozlišují dobro a zlo a tento stav nazývá morální slepotou, která se může vyskytovat na dvou úrovních:

povrchnější úroveň (charakter obrany sebepojetí) - odmítnutí vidět sám sebe jako tyрана, který ubližuje druhým, často svaluje vinu svého jednání na oběť, což je označováno jako racionalizace

hlubší úroveň (sobecká a sebestředná orientace) – šikanování vnímají jako zábavu a legraci, vždy nacházejí přijatelné vysvětlení pro své nemorální jednání. „*Sobecká a sebestředná orientace agresorů spočívá v nelásce k sobě*“ (Kolář 2001, str. 77).

To, že se z dítěte stane agresor, nemívá jen jednu příčinu. Na vzniku takového chování se podílí celá řada faktorů. Zde jsou uvedené některé z nich:

- Povaha dítěte a jeho založení.
- Rodinné prostředí, kde jeden nebo oba rodiče neustále vystupují agresivně a prosazují tak svou vůli vůči ostatním členům rodiny, spolupracovníkům i jiným lidem.
- „Nedostatečná péče a výchova“, není nikdo, kdo by dítěti ukázal, že chce-li něčeho dosáhnout, existují i jiné prostředky než agrese.
- Kruté tělesné trestání - jeli dítě často trestáno krutým bitím, učí se tím, že je v naprostém pořádku, když větší a silnější lidé (rodiče) týrají lidi menší a slabší (děti). Potom nepřekvapí, že oběťmi šikany dětských agresorů bývají děti mladší, menší nebo slabší.
- Nízké sebeocenění - děti, které o sobě slyší většinou jen negativní výroky, přirozeně ani samy vlastní osobu příliš vysoko nehodnotí. Vidí svět jako cosi nepřátelského. Na nepřátelské okolí potom preventivně útočí. Tím, že trýzní jiné, získávají pocit nadřazenosti. Také tímto způsobem získávají pozornost okolí.

- Skupina vrstevníků, kteří šikanu podporují. V některých případech dítě šikanuje jiné, aby se zařadilo do skupiny podobně se chovajících jedinců, nebo aby si v takové skupině získalo přátele (Martin, Walmanová – Greenwoodová 1997).

Typy agresora

Z praktického diagnosticko-nápravného hlediska byl zaznamenán výskyt tří typů iniciátorů šikanování (Nadace O2 2008).

1. typ

Agresor je hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, mívá narušený vztah k autoritě, někdy je zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Tento žák šikanuje tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Často se vyskytuje agrese a brutalita u rodičů. Vypadá to, jako by agresor násilí vracel nebo ho napodoboval.

2. typ

Agresor je velmi slušný a kultivovaný, sevřený a zvýšeně úzkostný. Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. Rodiče často uplatňují důsledný a náročný přístup, někdy až vojenský dril bez lásky.

3. typ

Agresor je optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný, tzv. „srandista“. Takový žák šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, snaží se zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky. V rodinách, ze kterých tento typ agresorů pochází, nebyla zaznamenána významnější specifika, pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Rodina agresora

Pöthe (1999) vypořozoval, že v rodinách agresorů převládají tělesné tresty, které často přecházejí k týrání. Ať ve vztahu rodičů k dětem, nebo mezi rodiči. Agresor trpí hlubokým pocitem méněcennosti, ta se promítá do neschopnosti navázat vztahy s vrstevníky.

Kyriacou (2005) dodává, že tyto děti většinou pochází z rodin, kde panuje nedůsledná výchova nebo přehnaně přísná. Podle Michele Elliottové (1995) jsou pro násilníky s nedobrou výchovou v rodině typické pocity nejistoty a nedostatečnosti. Také sami mohou být obětními beránky nebo terčem šikanování ve vlastních rodinách, mohou být obětmi fyzického ubližování, emocionálního vykořisťování nebo sexuálního zneužívání. Nemají dovoleno projevovat své city, schází pojem o hodnotě vlastní osobnosti, postrádají touhu něčeho dosáhnout, mají pocity, že vybočují z řady, jednají pod nátlakem honby za úspěchy, jelikož jejich rodiče si cení jen jejich úspěchu, ne však dítěte samotného.

Z výzkumu Říčana (1995) vyplývá úzká souvislost mezi chováním otce k dítěti a postojem tohoto dítěte k šikanování. Agresoři v tomto výzkumu měli nepřátelské, chladné otce. Nebyla však zjištěna mateřská výchova v raném dětství. Dále poukazuje na to, že souvislost mezi socioekonomickou vrstvou a šikanováním nebyla potvrzena. Říčan uvádí, že podle názorů pedagogů však mnoho agresorů pochází z podnikatelských rodin.

2.2 Osobnost oběti

Za oběť můžeme označit dítě, které je delší dobu objektem agrese jiných. Je terčem fyzických úroků, posmívání a zesměšňování. Za oběť neoznačujeme dítě, jež se do takového nežádoucího postavení dostalo jen náhodně nebo dočasně (Martin, Walmanová – Greenwoodová 1997).

Rysy oběti

Drtivá většina agresorů jedná stejně – vyhlédne si „snadnou“ oběť. Není těžké si představit, že si agresor vybere spíše nesmělou a bázlivou kořist než sebejistou osobu. Patří-li dítě mezi utlačované a nesmělé, jistě mu hrozí víc než ostatním, že se jednoho dne stane obětí agrese – což v žádném případě neznamená, že se to musí stát. Nesmělost je vlastnost, která se stěží skrývá, protože právě ona ovlivňuje mezilidské vztahy, způsob mluvy, chování, chůze atd.

Jakákoliv jiná viditelná známka slabosti, například fyzické nebo mentální postižení, bude mít podobné důsledky jako velká nesmělost – z osoby, která je jeho nositelem, se stane přitažlivá kořist, protože je to kořist snadná.

V některých případech může stačit pouze ošklivý rys ve vzhledu dítěte, jako je zvlášť nehezky obličej, hnisavé akné, velmi silné brýle atd., aby bylo „napadnutelnější“ než jiné dítě, protože ono samo se bude cítit méněcenné.

Obecně vzato, k oslabení potomka může přispět jakákoliv odlišnost – stačí být dobrý ve škole, milovat klasickou hudbu ve třídě plné fanoušků rapu, nosit levné a ne zrovna módní oblečení. Avšak zranitelnost nespočívá jen v nesmělosti, postižení nebo odlišnosti. Může být zcela konkrétní a vyplývat z určité události. Dospívající, který neuspěl ve svém prvním vztahu, či dítě, jemuž umřela nebo vážně onemocněla matka, bude zranitelnější než obvykle, a tudíž i méně schopné reagovat na agresi a čelit jí. Většinou si agresor vybere konkrétní oběť, u níž si je téměř jistý, že nebude klást odpor ani se bránit (Bourcet, Gravillonová 2006).

Říčan (1995) charakterizuje oběť jako outsidera, dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné zaujmout, navázat sociální kontakt, poskytnout citovou odezvu, dítě s protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí, ale i dospělých. Poznamenává, že obětí šikany se může stát kdokoliv. Dále popisuje oběti šikany jako děti, které také mívají odmítavý postoj k násilí. Vyhýbají se i takovým sportům jako je fotbal a hokej. Dále konstatuje, že souvislost s viditelnou odlišností, nápadností ve zjevu, jako jsou zrzavé vlasy, obezita apod., je mnohem menší, než se myslí. Vysvětlení spočívá v tom, že se téměř každý člověk v něčem liší od ostatních.

Vágnerová (2004) uvádí další charakteristiky typické pro oběť šikanování – plachost, úzkostnost, nejistota, nízké sebevědomí. Tyto děti bývají tiché a zvyklé se podřizovat. Po fyzické stránce bývají slabé a neobratné, někdy jsou obézní nebo jinak nápadného zevnějšku.

Pohrdání skupiny vedoucí k šikaně může postihnout i dítě ze sociálně slabé rodiny, protože rodiče nemohou dítěti poskytnout takový luxus jako jiné rodiče svým dětem. Rasová odlišnost, především barva pleti, je v šikaně samozřejmě důležitým faktorem. Jedná se o rasově motivovanou šikanu. Rizikové jsou také děti různým způsobem handicapované.

Autoři (Kolář, Říčan, Lovasová, Vágnerová) se shodují v tom, že oběť šikany je neschopna se bránit. Bezmocnost a slabost oběti agresivní jednání šikanujícího stimuluje a posiluje. Za oběť však nelze považovat jen ty, na nichž je pácháno jakékoli násilí, ale i ty, kteří jsou svědky šikanování. Šikanování představuje destrukci vztahů ve skupině.

Typy obětí

Podle Vágnerové (2004) existují dva typy obětí šikany.

První typ oběti je dítě pasivní, úzkostné a nejisté. Není na něm nic, co by zjevně provokovalo útoky. Není schopno se agresí bránit.

Druhý typ je oběť provokující. Dráždí jiné děti a posmívá se jim. Když na něj někdo zaútočí, brání se.

Ve srovnání se zkoumáním agresorů jsou výzkumy zabývající se jejich obětmi mnohem méně početné. Přesto můžeme o dětech, jež se stávají obětmi šikany, říci tato tvrzení:

- bývají úzkostné, citlivé a tiché
- ve škole mívají jen málo dobrých kamarádů, někdy se nepřáteli s nikým
- zdá se, že určitým způsobem signalizují svému okolí nejistotu a neschopnost bránit se proti útokům a urážkám
- na ostatní obvykle působí dojmem citově labilních a fyzicky slabých jedinců, často si na něco stěžují a snaží se získat pozornost dospělých i dětí (Martin, Walmanová – Greenwoodová 1997).

Dalším důvodem k šikaně se stává příslušnost k nižší sociální vrstvě, rasová odlišnost apod.. Šikanované děti nemívají vyšší sociální status, obvykle jde o samotáře, které ostatní děti považují za nesympatické a „divné“.

Rodina obětí

Rodina je obvykle uváděna jako přirozené prostředí, které má na dítě a jeho výchovu největší vliv. Pokud se však v rodině vyskytuje hrubé násilí ve zvýšené míře, kruté zacházení, bezcitná výchova a ponižování, lze to považovat za predelikventní faktor. Je pravděpodobné, že takové dítě bude v budoucnu trpět některou z poruch chování.

Týrající rodiče se nedokáží dostatečně ovládat a mají sklony reagovat formou násilí. Jde převážně o jedince duševně narušené, toxikomany a alkoholiky, kteří ztrácejí zábrany v ovládnutí se nad sebou samým. Jsou příslušníky dysfunkčních rodin, kde byly konflikty a násilí mezi partnery každodenní rutinou (Vágnerová 2003).

Zatímco někteří rodiče potomka svou přehnanou láskou dusí, jiní jsou na citové projevy zase skoupí. Nikdy jej neobejmou, neprojeví ani trochu něžnosti. V těchto případech se hovoří o citovém strádání. Děti, které jsou jeho obětmi, si také o sobě vytvářejí výrazně podhodnocenou představu – nejsou dobré k ničemu, ani k tomu, aby je někdo měl rád. Rovněž si neosvojí pocit vnitřního bezpečí, protože je

nikdo nikdy nepodpořil v tom, aby se naučily cítit silné. Z těchto dvou důvodů jsou vybírány jako oběti: jsou slabé, poddajné a chopné všeho, aby si získaly lásku (Bourcet, Gravillonová 2006).

V důsledku mateřské úzkosti děti v některých případech nebývají vedeny k samostatnosti a umění prosadit se. Uvedené vlastnosti oběti mají patrně vrozený temperamentový základ. Souvisejí patrně s tím, že mají poměrně blízký vztah ke svým matkám, který je pravděpodobně jednou z příčin šikany (Říčan 1995).

Peter Pöthe (1999) tyto matky označuje za tzv. overprotektivní, žijící v neustálém strachu, „aby se dítěti něco nestalo“. Dítě tak omezují, přehnaně kontrolují a tím tak prohlubují citovou závislost a nesamostatnost dítěte.

Proto dítě, které jeho rodiče příliš hýčkají a nadměrně ochraňují, není v případě problému schopné aktivně události ovlivnit a samo najít řešení. Protože rodiče dělají vše za něj a nikdy ho nenechají střetnout se s překážkami, nezíská o sobě pravé hodnotné mínění a nikdy se nenaučí vytvořit si vlastní strategii jak reagovat, jak se přizpůsobit a jak se bránit (Bourcet, Gravillonová 2006).

Od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace

Cesta za odhalením pravdy o šikanování je labyrintem, který začíná u oběti. Ta nám však nedokáže zásadněji pomoci především proto, že se jí těžko mluví o tom, jak byla týrána, hrozí jí ztráta posledních zbytků sebeúcty a rozbití osobní integrity. Někdy může mít i zvnitřněný zákaz „bonzovat“, případně má indokrinování skupinové „pseudosvědomí“. Pokud prozradí agresora, prožívá pocity viny, výčitky a silnou úzkost, neboť přejímá agresorovo překroucené posouzení situace i sebe samé (Kolář 2001).

Elliotová (1995) spatřuje velký problém v tom, že oběti jsou většinou šikanováním natolik psychicky ochromeny, že raději nikomu o problému samy neřeknou.

Stud a obviňování

Většina obětí se s největší pravděpodobností nevyhne dvěma pocitům – studu a vině. Nejdříve stud. Oběť se zamýšlí nad otázkami: Co si o mně kamarádi pomyslí, až uslyší, že jsem vůbec nebyl schopen se bránit nebo klást odpor? Budou mě mít za „padavku a zbabělce“.

Potom nastupuje pocit viny. Oběti uvažují nad myšlenkami typu: Třeba ti, co mi každý den ve škole nadávají, mají pravdu. Nemůžu být o moc lepší, než tvrdí oni, když se jim ani nedokážu bránit. Toto má tendenci myslet si dítě, které je obětí opakovaných útoků.

Nic není tak znepokojující jako zažít bolestnou událost a nevědět, proč k ní došlo. Proto si napadený, je-li to třeba, od základů vysvětlení vykonstruuje. U takových agresí oběť vůbec nechápe, co se jí přihodilo, a proto si vymyslí odpověď. Přestože je absurdní, zůstává odpovědí. Ten, co mi to udělal, k tomu má pádné důvody a já jsem si to určitě zasloužil, bude v takovém případě výmluva, jakou si napadený vytvoří, aby dokázal snést naprosto neopodstatněný, nespravedlivý a nevysvětlitelný útok.

Syndrom ztotožnění

Ještě překvapivější je skutečnost, že se oběť nespokojí s tím, že svého agresora omlouvá nebo se za něj zaručí, ale dokonce se s ním může i ztotožnit. Je to další fáze obranného mechanismu, který si oběť osvojila. Protože má můj agresor pravdu, chci se mu podobat a částečně se s ním můžu ztotožnit, přemýšlí oběť, podvědomě (Bourcet, Gravillonová 2006).

„Systematické násilí vede u oběti k rozpadu její původní identity a nastolení nové, alternativní identity, plně poplatné vůdcům šikanování. Změna je stvrzena nezřídka novým jménem v rámci totalitní ideologie.“³

Oběť agresorem

Zvláštní skupinu dětí tvoří ty, které jsou oběti a současně však také agresory. Protože jsou samy šikanovány, šikanují ještě slabší nebo se z důvodu zbabělosti účastní šikanování ve skupinách. Takový je třeba žák, který je neoblíbený, sám je často šikanován, ale připojí se k šikaně jiného spolužáka jen proto, aby získal popularitu. „Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou současně také agresory. Tito jedinci se zpravidla zúčastňují šikanování spíše jako členové skupiny. Jedná se většinou o jedince neúspěšné, neoblíbené, které s tímto jednáním snaží kompenzovat své vlastní nedostatky.“⁴

2.3 Druhy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Jejich znaky je možno podle Koláře (2001) rozdělit podle různých hledisek přibližně do následujících skupin :

Fyzické aktivní přímé	Útočníci oběť škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Hlavní agresor pošle své „pomocníky“ aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny její věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzicky brání oběti v dosahování jejích cílů).
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy, např. na záchod (odmítá splnit její požadavky).
Verbální aktivní přímé	Agresor oběti nadává, uráží ji nebo zesměšňuje.
Verbální aktivní nepřímé	Patří sem symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách a básních, o oběti se rozšiřují pomluvy.
Verbální pasivní přímé	Jedinec nebo skupina neodpovídá na pozdravy a otázky.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, když je nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.

4 VYKOPALOVÁ, H.- *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, 1. vyd., Olomouc, 2001, str. 104

Některé známky šikany mohou být samy o sobě nevinné, mohou patřit k běžnému dění ve třídě, na chodbě nebo na hřišti, při častějším výskytu však přesto půjde o známku toho, že dítě může být obětí šikany. Rozhodující je současný výskyt většího počtu těchto známek a jejich kumulace (Říčan 1995).

Přímé známky šikany:

- Posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ zranitelné.
- Kritika dítěte, výtky na jeho adresu pronášené nepřátelským až nenávislným, případně pohrdavým tónem.
- Příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že si jim dítě podřizuje.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem) (Metodický pokyn ministra školství 2003).

Nepřímé známky šikany:

- Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitele.
- Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté a ustrašené.
- Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle.
- Jeho věci jsou poškozené nebo zničené, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit (Říčan 1995).

Protože šikanu nelze snadno odhalit, je důležité věnovat dostatečnou pozornost případným varovným signálům. Metodický pokyn MŠMT 28275/2000-22 (Metodický pokyn ministra školství 2003) doporučuje upozornit rodiče na to, aby si všímali možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas nebo by si telefonovalo.
- Není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechut' jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach.
- Ztrácí chuť k jídlu.
- Nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o odvoz autem.
- Chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek.
- Ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Stěžuje si na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Vyhýbá se docházce do školy.
- Zdržuje se doma víc, než mělo ve zvyku.

2.4 Stádia šikanování

Vývojové stupě šikanování

Snaha léčit celé skupiny zasažené „virem“ šikanování vedla k nutnosti rozlišovat různé vývojové stupně nemoci. Jednotlivá stadia totiž vyžadují odlišné způsoby zásahů. Postupně vzniklo pětistupňové schéma, které se velmi osvědčilo (Havlíková 2006). Jednoduše lze říci, že schéma zachycuje negativní proces, kterým se narušují vztahy mezi členy skupiny (Kolář 2001).

„Šikanování je proces, který se vyvíjí postupně v několika stádiích. Je však třeba si uvědomit, že následující rozdělení do pěti stádií se používá především z didaktických důvodů. V praxi není možné vysledovat a určit přesné hranice mezi jednotlivými stádii, protože ta v sebe různě rychle přecházejí, překrývají se a splývají. Zda zůstane pouze u těch nejmírnějších formě, nebo se proces rozvine až do podoby dokonalé šikany, záleží jen na přístupu okolí hlavních aktérů.“⁵

První stádium:

Zrod ostrakismu autor hodnotí jako mírné, převážně psychické formy násilí, okrajový člen skupiny se necítí dobře. Není uznáván a je neoblíben, ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet legrácky. Tato situace je zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje (Kolář 2001).

Druhé stádium:

Fyzická agrese a přitvrzování manipulace - v zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity. Manipulace se přitvrzuje a objevují se první náznaky fyzické agrese, psychický nátlak přerůstá ve fyzickou agresi.

Lovasová (2006) popisuje, že agresor zkouší tzv. přitvrdit a manipulace nabývá tělesných útoků. Agresor začne pociťovat uspokojení ze svého jednání, získává

respekt a obdiv ostatních, což ho ke svému jednání dále motivuje. Další vývoj, podle názoru Koláře (2001), do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, kdy žáci mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikanování neuspějí.

Třetí stádium:

Vytvoření jádra - ve třídě se vytváří skupina agresorů, „úderné jádro“. Tito žáci začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. Šikanování již není náhodné. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem (oběti z prvního stádia šikanování). Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“. V tomto momentu se rozhoduje, jestli se počáteční stádium přehoupne do stádia pokročilého (Kolář 2001).

Lovasová (2006) tento stupeň vývoje popisuje tak, že šikanování zde nabývá na organizovanosti. Rozdělení rolí je pevné a pokud se nyní vytvoří silná pozitivní podskupina, jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šikanování stalo normou celé třídy.

Čtvrté stádium:

Většina přijímá normy - Normy agresorů jsou přijaty většinou třídy a stanou se nepsaným zákonem. V této době se tomuto tlaku málokdo dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě, aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení, zcela podlehnou vůdci. Většina přijímá normy agresorů (Kolář 2001).

Čtvrté stádium Lovasová (2006) popisuje jako stádium, kdy dochází k přijetí norem agresorů a chování této skupiny se stává zákonem pro ostatní žáky, kteří ze strachu poslouchají, případně přisluhují. Sílí tlak ke konformitě na dosud neangažované členy skupiny, kteří se nakonec většinou aktivně zapojují. Hlavní roli hraje strach, že pokud by zůstali stranou, mohli by na sebe upoutat pozornost agresorů a dostat se tak do pozice oběti.

Páté stádium:

Totalita, dokonalá šikana – stádium také nazývané jako vykořisťování. Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Žáci jsou rozděleni na dvě skupiny, jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Toto stádium se v běžných třídách základních škol vyskytuje málokdy (Kolář 2001).

Lovasová (2006) uvádí, že šikana je nyní předmětem zábavy pro celou skupinu, která dokonce agresory za pobavení odměňuje potleskem. V tomto stadiu lze pozorovat psychickou manipulaci ve velmi propracované podobě. Tomu nezřídkapomáhá i pedagog, který v neuvědomělé snaze zavděčit se třídě obětí sám ironizuje. Na úkor oběti se dále spřádají nejrůznější intriky, dochází ke stálému nárůstu a zdokonalování násilí.

Znalost vnitřního vývoje šikanování umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy. Jsou dva hlavní důvody, proč potřebujeme v praxi pracovat se základním pětistupňovým schématem. Existuje totiž zásadní rozdíl ve vyšetřování a další léčbě u počátečního (první, druhé a třetí stádium) a u pokročilého (čtvrté a páté stádium) onemocnění skupiny. Celková léčba skupiny, která je klíčová pro zastavení epidemie, má svá specifika pro každé stádium. V případě, že bychom reagovali pouze na vnější projevy šikanování a nerespektovali specifika jednotlivých stádií, naše sebepoctivější snaha pomoci by vyzněla nahodile a byla by spojena s rizikem, že více ublížíme, než pomůžeme. Naše snahy by narážely na neviditelná vnitřní stadia nemocné skupiny. To se týká nejen šikanování, ale i dalších sociálně patologických jevů (Bourcet, Gravillonová 2006).

3 JAK NALOŽIT SE ŠIKANOU

Šikana je závažný společenský problém, který je obtížné odhalit. Agresor se šikanováním nechlubí, oběť se nahlásit šikanu bojí, okolí většinou mlčí. Existence šikany je většinou popírána či bagatelizována. Mnohdy je šikanování považováno za škádlení, za projev dětských her.

3.1 Co vede k šikaně?

Příčiny šikany

Šikana a šikanování má mnoho příčin. Podle Říčana (1995) lze zobecnit příčiny šikany takto :

- Tlak kolektivu, kdy je jedinec nucen chovat se tak, jak se očekává. Často tu dochází k rozporu mezi tím, co cítí, chce a tím, co musí, co od něho okolí očekává
- Touha po moci, tedy přání ovládat druhého, uspokojit své ego. Nezáleží na tom, zda jedinec chce ovládat druhého za účelem prospěchu (nabytí hmotných věcí) či za účelem získání pocitu moci nad druhým.
- Motiv krutosti, snaha vidět někoho trpět.
- Zvědavost, experiment, cílem je zjistit, jak bude oběť reagovat na ponížení, bolest, jak velký bude její strach.

Velký vliv na chování dětí má i samotné klima třídy. Každá třída se vůči svým členům chová jinak před vyučováním, během vyučování a přestávek a po vyučování. Jsou třídy, kde funguje výborný třídní kolektiv a žáci chodí do školy rádi. Ale jsou také třídy, kde je naopak velice nepříjemná atmosféra, která všechny přítomné ovlivňuje. Způsobuje, že někteří žáci nechtějí chodit do školy, bojí se jít znovu mezi své spolužáky, protože jsou vystaveni posměchu a násilí, o čemž zpravidla nevědí ani

pedagogové, ani rodiče, dokud takto postižený jedinec nezareaguje nějakým zoufalým činem.

Pro výchovu dítěte je důležitá zdravá a funkční rodina. Vliv na rozvoj násilí vidí psychologové především v nesprávné výchově. Rodiče mají na své dítě z různých důvodů málo času. Dětem často chybí představa, co je správné a co nesprávné. Zdravá a funkční rodina musí zabezpečit nejen fyzické potřeby dítěte, ale zajistit i jeho potřeby citové. Nesprávná výchova je jednou z příčin budoucí šikany.

Dalším faktorem, který má vliv na chování dětí jsou média. Trh je zaplaven počítačovými hrami plnými násilí, televizními filmy bohatými na agresi. Děti k nim mají snadný přístup. Je dokázáno, že sledování násilných činů mění postoj člověka k násilí. Pro děti bývá velmi obtížné rozlišit film a skutečnost. Častým sledováním násilí ztrácejí soucit, přestávají vnímat utrpení a smrt jako realitu. Děti, které sledují často agresivní scény, které hrají bojové počítačové hry se samy chovají agresivněji. Mnohé násilné činy spáchané ve skutečnosti jsou totiž napodobeninami filmových výjevů.

Jak ale upozorňují někteří autoři, (Čermák 1998) nelze chování dětí jednoduše odvozovat od obsahu toho, co sledují v televizi či na internetu. V mnohém záleží na tom, zda a jak komentují obsah filmů rodiče a další pro děti významné osoby a jak se vůči těmto obsahům vymezují.

Stejně tak Erb (2000) tvrdí, že děti, které se často dívají na násilné scény, se chovají agresivněji. Mnohé násilné činy spáchané ve skutečnosti jsou tak napodobeninami filmových výjevů. Situaci ještě zhoršuje, jsou-li děti často ponechány samy sobě a nemohou o tom, co viděly, promluvit s rodiči. Především menší děti doopravdy věří, že to, co se odehrává před jejich očima, je skutečnost. Pak je pochopitelné, že má obrovský vliv na to, jak se naučí svět chápat a rozumět mu.

3.2 Prevence

Prevence v ČR

V České republice byla v minulosti šikana v mnohých školách tabuizovaná. Ředitelé škol ani pedagogové nechtěli o tomto problému mluvit, šikana jakoby neexistovala. Oběti i jejich rodiče ji brali jako nutné zlo, které se musí vydržet. Situace se začala zlepšovat až kolem roku 1995, kdy se začaly více vydávat odborné knihy týkající se této problematiky a problém šikany začal být medializován.

Ze strany odborníků byly iniciovány různé přednášky a semináře pro pedagogy v oblasti prevence šikanování. Začaly být tištěny informační letáky pro děti, které byly dodávány do škol. Postupně vznikaly, za pomoci různých odborných pracovišť a neziskových organizací, projekty, jejichž hlavním cílem bylo co nejvíce omezit šikanu ve školách.

Projekt Minimalizace šikany

Projekt Minimalizace šikany byl zahájen v roce 2005. Iniciovala ho Nadace O2, která se věnuje zlepšování komunikačních problémů dětí a mládeže. Nadace O2 projekt také financuje. Koordinátorem je občanské sdružení AISIS, které se specializuje na obecně prospěšné a vzdělávací programy. Odborným garantem tohoto projektu je Dr. Michal Kolář, odborník na šikanu, etoped a psychoterapeut, který se zabývá problematikou šikanování déle než dvacet let.

Pilotní fáze projektu, která se ukázala jako velmi úspěšná, proběhla ve spolupráci se školami, které se ochotně do projektu zapojily. Tato fáze byla ukončena v roce 2007 a výsledkem byl značný pokles šikany ve většině zapojených škol. Efekt snižování šikany spočívá zejména v budování bezpečného klimatu na školách a v prevenci, kterou je možné efektivně aplikovat ve školách prostřednictvím odborně vzdělaných pedagogů. Proto je tento projekt zaměřen na pořádání odborných kurzů pro učitele s cílem předat metodiku pro řešení šikany. Kurzy lektorují psychologové a speciální pedagogové. Účastníci kurzu získají poznatky týkající se rozpoznání

šikany, dokáží rozlišit jednotlivé fáze šikany, naučí se, jak o ní hovořit a jak ji řešit. Nejdůležitější je pak následná aplikace v praxi, kdy nejúčinnější zbraní proti šikaně je informovanost o tomto problému a znalost obrany.

V listopadu 2007 proběhla v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR konference projektu Minimalizace šikany. Na jejím základě a také z důvodu rozsáhlého výskytu šikany na školách, vznikla Iniciativa proti šikaně. Je to neformální seskupení, jehož členy jsou klíčové osobnosti a zástupci organizací, jejichž cílem je omezení šikany na školách. Úkolem Iniciativy proti šikaně je zvýšit obecné povědomí o problematice šikany. Mezi její cíle patří prosazování potřebných legislativních změn, podpora a propagace efektivních programů prevence vzniku a šíření školní šikany (Projekt minimalizace šikany).

Prevence v zahraničí

Podle Koláře (2001) může být velmi inspirativní pro Českou republiku také prevence šikany, která je uskutečňována v zahraničí.

- Bezplatné metodické materiály poskytované školám ministerstvem.
- Odborníci z nevládní organizace se zapojují do přípravy učebních materiálů.
- Pořádají se konference, různá pracovní setkání apod.
- Opakovaně se vysílá informační videofilm v televizi.
- Na boj se šikanováním se věnují značné finanční částky.
- Byla zřízena speciální poradna pro centralizování informací a řešení šikanování ve školách.
- Boj proti šikanování je zakotven ve švédském školském zákonu. V něm se říká, že všichni členové školního společenství musí každý den bojovat proti všem formám ponížení, jako je šikanování a rasismus.
- Byla vybudována specializovaná linka pro šikanování, která je součástí linky důvěry pro děti.
- V justici byla zřízena funkce ombudsmana pro práva dětí a mládeže (od roku 1993).

3.3 Diagnostikování šikany a její řešení

Diagnostikování šikany

Zkušený specializovaný poradenský psycholog dovede diagnostikovat šikanu a odhalit i další problémy ve třídě, o jejichž posouzení byl požádán. Metody, které k tomu používá, však jsou dosti náročné a také je není možno příliš často opakovat (Říčan 1995).

Kolář (1997) poznamenává, že ten, kdo se snaží pomoci při šikanování, musí si být vědom, že proniknout do skrytého života skupiny není snadné, ale naopak velmi obtížné. Platí to hlavně u čtvrtého a pátého stupně vývoje šikany u starších dětí a mládeže. Proto je zde velmi důležité, aby se učitel snažil co nejvíce všimnout chování žáků. Platí, že psycholog nebo jiný expert může a má být konzultantem, zodpovědnost by však měla zůstat na učiteli. Dítě ale může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Probíhá to méně nápadně a mírněji, než když se učitel vzdálí. Ale pokud je učitel všímavý, vnímavý, může i tak mnohé zaregistrovat. Jde o přímé známky šikany, kromě nich je třeba se zaměřit i na známky nepřímé. To jsou jevy, ze kterých můžeme usuzovat, že dítě je šikanováno, i když nejsme bezprostředními svědky ve chvíli, kdy mu jiné děti ubližují.

Řešení šikany

Odhalení šikany je velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga, protože velmi negativní roli při jejím zjišťování hraje strach obětí, pachatelů a dalších účastníků. Pedagog musí vzbuzovat u dětí důvěru, naslouchat jim i jejich rodičům a nikdy nepodceňovat to, co slyší a co se dozví. Musí mít neustále na mysli, že šikana bývá skrytá a rafinovaná a těžko se dokazuje.

Řešením šikany a její prevencí se zabývá Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 28 275/2000-22 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, který navazuje na Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 14 514/2000-51 k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.

Cílem Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 28 275/2000-22 je upozornit pedagogy, žáky a rodiče na problematiku šikany, upozornit je na znaky jejích projevů a poskytnout návod, jak postupovat při jejím řešení. Žáci i pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování mají závažné negativní důsledky jak pro oběti šikany, tak i pro její pachatele. Zvláště nebezpečná je tendence podceňovat počáteční projevy šikanování. Ve výše uvedeném pokynu jsou také stanoveny povinnosti školy v prevenci a řešení šikany. Mezi tyto povinnosti, za které zodpovídá ředitel školy, patří zejména:

- seznámit žáky, učitele, vychovatele a všechny, kdo se na školní výchově žáků a studentů podílejí, s problematikou šikany a informovat je o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování,
- seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikany, vést evidenci všech případů agresivního chování a šikanování, spolupracovat s odbornými institucemi,
- ustanovit metodika prevence šikany, který se aktivně podílí na řešení problémů šikany a dále se vzdělává v této problematice a školí ostatní pedagogy,
- spolupracovat s žáky, rodiči a pedagogy při řešení šikany, jasně vymezit možnosti oznamovat i zárodky šikanování, přičemž je nutná důvěrnost všech informací,
- stanovit pravidla chování a sankcí ve školním řádu,
- zajistit v rámci pracovních povinností zvýšený a kvalitní dohled pedagogů nejen v rámci vyučovacích hodin, ale i mimo ně.

Vhodné a velmi užitečné je zapracovat témata prevence do vzdělávacího procesu.

Každá škola by si měla vytvořit plán, tedy postup při řešení šikany, který popisuje, jak jednat v krizové situaci. Pro pedagogy to znamená, že budou připraveni na mimořádné situace a budou vědět, co mají dělat v případě nutnosti. Pro potřeby vyšetřování šikany je vhodná tzv. „pětikroková“ strategie:

1. rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi,
2. nalezení vhodných svědků – toto je velmi důležitý moment, kdy je třeba vytipovat členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat,

3. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (v žádném případě však konfrontace oběti a agresora, protože je to velmi bolestné a necitlivé vůči oběti, která ze strachu může svou původní výpověď odvolat),
4. zajištění ochrany obětí (oběť se nikdy nesmí ponechat svému osudu),
5. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi – pedagog musí být velmi dobře připraven a mít shromážděné důkazy, protože agresori budou zapírat a vše vyvracet a zpochybňovat.

Cílem pedagoga, který šikanu vyšetřuje, musí být nalezení odpovědí zejména na tyto otázky:

- kdo je oběť a kdo agresor, kolik je obětí a kolik agresorů, kdo z agresorů je iniciátor a kdo aktivní účastník šikany,
- co, kdy, kde a jak způsoboval agresor (agresori) oběti (obětem),
- do jaké míry bylo agresivní a manipulativní chování závažné,
- jak dlouho šikana a šikanování trvá.

Z těchto otázek musí škola získat přesný obraz toho, jak šikanování konkrétně probíhalo. Důležitý je odhad vnitřního vývoje šikany a stadium onemocnění skupiny.

Při skupinové agresi vůči oběti je nutný následující postup:

- překonání šoku pedagogického pracovníka,
- bezprostřední záchrana oběti,
- domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování,
- zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi,
- pokračující pomoc a podpora oběti,
- nahlášení Policii ČR
- vlastní vyšetřování,
- případně zprostředkovat oběti péči psychologa apod.

V případě, že se šikanování účastní většina problémové skupiny, nebo normy agresorů jsou skupinou zcela akceptovány, doporučuje se šetření za pomoci odborníka – specialisty na problematiku šikanování.

Jakmile je vyšetřování dokončeno a škola získala veškeré potřebné informace, musí zajistit nápravu stávající skutečnosti, protože samotné vyšetřování nemá zásadní vliv na změnu situace. Dle Koláře (2001) lze pro nápravu šikany použít dvě metody:

metodu vnějšího nátlaku - přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Při uplatňování této metody jsou nutné tři základní kroky:

- individuální nebo komisionální pohovor s agresory a jejich rodiči,
- oznámení o potrestání agresorů před celou třídou
- ochrana oběti (setkávání pedagoga s obětí v pravidelných intervalech, stanovení ochránců oběti, neustálé sledování situace ze strany pedagoga, včetně docházky oběti do školy, zprostředkování péče v odborném zařízení, neustálá komunikace s rodiči).

metodu usmíření - místo donucení k vnější poslušnosti se sleduje vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Potrestání se nekoná, ale nastupuje řízené společné hledání nápravy v neformální atmosféře, kdy je podporována zejména schopnost agresora vcítit se do oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení. Usmíření lze zpečetit dobrovolným odčiněním škod, které je přijatelné pro všechny účastníky. Je však nutné rozpoznat, kdy má tato metoda naději na úspěch a kdy již může pouze uškodit a ublížit. Vhodná je zejména v počátečním stadiu šikany.

Spolupráce školy s rodiči žáků

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si

všímalí možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikany, měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou.

Spolupráce školy se specializovanými a ostatními institucemi

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména:

- ve zdravotnictví s pediatry, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí,
- v soudnictví se soudci, obhájci a žalobci,
- v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence.

Organizace a instituce, kde hledat pomoc

Základním předpokladem úspěšného boje proti šikaně je připuštění si možnosti její existence na škole. Dalším důležitým předpokladem řešení šikany je odvaha obětí a ochota okolí oznamovat na příslušná místa jednotlivé incidenty (Bendl 2003). Poruchy chování se v případě potřeby řeší na úrovni různých instancí. Bývá to v rámci školy nebo v mimoškolních institucích. Řešení šikany a jiných poruch chování ve škole má svou posloupnost, podle které se v jednotlivých případech postupuje (Bendl 2004).

Škola

Institucí první linie je škola, která se snaží řešit neukázněné chování vlastními silami (16). Vývoji směrem ke kriminalitě může bránit, resp. může napomáhat i reakce školy na zjištěné asociální chování jednoho či více dětí. Už způsob vyšetřování a zejména udílené sankce jsou pro všechny děti významnou zprávou o

tom, jak škola dbá důstojnosti jednotlivce, která „pravidla hry“ opravdu platí a zda se všem „měří stejným metrem“ (Matoušek, Kroftová 2003). Dalším předpokladem úspěšné práce učitelů proti šikanování mezi žáky je rovněž pečlivý záznam všech případů šikanování. Podrobný záznam může navíc dobře posloužit při rozhovorech s rodiči agresorů jako „důkazní“ materiál (Bendl 2004).

Učitel

Jako první se snaží na neukázněné chování reagovat učitel, který žáka přistihne při přestupku. V pracovním řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení je uvedeno, že všichni zaměstnanci ohlašují řediteli školy své poznatky, které svědčí o tom, že žák užívá omamné látky, dopouští se gamblerství, šikany, trestné činnosti nebo je ohrožen jinými sociálně patologickými jevy, je-li vystaven šikaně či týrání, případně jinému nežádoucímu zacházení ve škole i mimo školu (Vyhláška č. 262/2007). Učitel se pokouší projevy nekázně žáků řešit nejprve vlastními silami. Pokud neuspěje, snaží se spojit s rodiči, popř. požádá o pomoc někoho z kolegů, třídního učitele, výchovného poradce, školního metodika prevence, ředitele (Bendl 2004). Může se však stát, že učitelé, kteří vědí o šikaně ve své třídě, mohou mlčet z bezradnosti nebo z obavy, že jim bude vytýkána neschopnost děti zvládnout. Ředitel tak může být paradoxně tím posledním, kdo se dozví, že na jeho škole bují šikana (Říčan 1995).

Třídní učitel

Na rozdíl od učitele, který nevykonává funkci třídního učitele, má třídní učitel pravomoc navrhnout dva druhy oficiálních prostředků k posílení kázně, a to napomenutí třídního učitele nebo důtku třídního učitele (16). Třídní učitel spolupracuje se školním metodikem prevence na zachycování varovných signálů, podílí se na realizaci Minimálního preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě. Motivuje k vytvoření vnitřních pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich důsledné dodržování; podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky třídy. Získává si a udržuje přehled o osobnostních zvláštностech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí (Věstník Mšmt č. 1/2001).

Ředitel

Ředitel vytváří podmínky pro předcházení vzniku sociálně patologických jevů zejména zabezpečením poskytování poradenských služeb ve škole se zaměřením na primární prevenci. Zabývá se koordinací tvorby, kontrolou realizace a pravidelným vyhodnocováním Minimálního preventivního programu a začleněním Školního preventivního programu do osnov a učebních plánů školního vzdělávacího programu školy (Věstník MŠMT č. 1/2001). Ředitel může udělit žákovi důtku ředitele školy po projednání na pedagogické radě. O udělení opatření k posílení kázně uvědomí škola neprodleně prokazatelným způsobem zákonné zástupce žáka a učitel o něm učiní záznam v třídním výkaze a katalogových listech, na vysvědčení se toto opatření neuvádí (Bendl 2003).

Pedagogická rada

Pedagogickou radu zřizuje ředitel školy jako svůj poradní orgán. Jejími členy jsou všichni pedagogičtí pracovníci školy. Rada rozhoduje hlasováním, zda bude žákovi snížena známka z chování. (Bendl 2004).

Výchovný poradce

Výchovný poradce je většinou učitelem příslušné školy, kde vedle své učitelské činnosti realizuje úkoly pedagogického poradenství v oblasti výchovy, vzdělávání a volby studia či povolání žáků (Bendl 2004). Mezi úkoly výchovného poradce patří prevence a řešení výukových a výchovných obtíží, sociálně patologických jevů (zejména šikany a jiných forem agresivního chování, zneužívání návykových látek) a dalších problémů souvisejících se vzděláváním a s motivací k překonávání problémových situací (Vyhláška č. 130/1980 Sb.). Kromě konzultační činnosti pro žáky a rodičovskou veřejnost má poradce na starosti metodickou pomoc třídním učitelům a ostatním kolegům, ale také spolupráci s odborníky pomáhajícími profesí a pracovníky různých úřadů, zabývajícími se otázkami péče o děti a mládež (Vališová, Kasíková 2007).

Výchovná komise

Výchovná komise je dalším institutem, který používají některé školy ve snaze řešit neukázněné chování žáků. Na jednání výchovné komise jsou přizváni rodiče žáka a samotný žák. Cílem je vyslechnout všechny strany a pokusit se dohodnout na společném postupu. V současné době se upouští od názvu výchovná komise a je spíše používáno „kolegium výchovného poradce“ (Bendl 2004).

Školní metodik prevence

Funkci školního metodika prevence vymezuje Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Školní metodik prevence povinně působí na každé škole. Koordinuje přípravu Minimálního preventivního programu a jeho zavádění ve škole a podle aktuálních potřeb a podmínek jej inovuje, podílí se na jeho realizaci, vyhodnocuje jeho účinnost. Odborně a metodicky pomáhá zejména učitelům odpovídajících vzdělávacích předmětů v rámci kterých je možné vhodnou formou zavádět do výuky etickou a právní výchovu, výchovu ke zdravému životnímu stylu a další oblasti preventivní výchovy. Na základě pověření ředitele školy spolupracuje se školskými a dalšími krizovými, poradenskými a preventivními zařízeními, se zařízeními, která realizují vzdělávání v prevenci a s institucemi, které zajišťují sociálně právní ochranu dětí a mládeže, zajišťuje informovanost žáků, jejich zákonných zástupců a pracovníků školy o činnosti těchto institucí a organizací (Bendl 2004).

Školní psycholog

Na některých školách pracují školní psychologové, kteří tvoří součást systému pedagogicko-psychologického poradenství. Náplní práce školních psychologů, bývá screening rizikových dětí, monitorování konkrétních problémů s neprospěchem, záškoláctvím, šikanou, drogovými a jinými závislostmi, intervence v aktuálních obtížných situacích dětí, vytváření programů na podporu rozvoje osobnosti žáků a na prevenci negativních jevů v jejich vývoji, odborné vedení učitelů a ostatních pedagogických pracovníků při jejich zavádění a realizaci, včetně

sledování a vyhodnocování efektivnosti těchto programů, pořádání vzdělávacích seminářů pro učitele o práci s dětmi se specifickými poruchami chování (Bendl 2004).

Instituce „ze zákona“ spolupracující se školou

Jsou to instituce, které jsou součástí oficiálního řetězce pomoci školám. Škola je má k dispozici pro spolupráci se žáky s problémovým chováním (Bendl 2004).

Pedagogicko-psychologická poradna

Činnost pedagogicko-psychologické poradny je vymezena § 35 Zákona č.395/1991 Sb., o školských zařízeních a Vyhláškou č. 130/1980 o výchovném poradenství. Pedagogicko-psychologická poradna pomáhá řešit výukové a výchovné problémy dětí předškolních zařízení, žáků základních škol, středních škol a speciálních škol a školských výchovných zařízení, pomáhá při profesionální orientaci žáků a zajišťuje pro předškolní zařízení školy a školská výchovná zařízení odborné pedagogicko-psychologické služby. Poradna provádí pedagogicko-psychologická vyšetření dětí a žáků, poskytuje metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům a výchovným poradcům ve školách a psychologům ve školských výchovných zařízení (zákon č. 395/1991 Sb.). Poradnu může kontaktovat rodič, škola, popř. lékař, kurátor mládeže, ústav péče o dítě nebo soud. Spolupráce školy a pedagogicko-psychologické poradny však naráží v praxi na některé legislativní problémy. Není např. v pravomoci školy poslat dítě na vyšetření do poradny bez souhlasu jeho zákonných zástupců nebo v případě, ve kterém se dítě podrobí vyšetření, záleží jen na rodičích, zda souhlasí s tím, aby jeho výsledky byly sděleny škole (Bendl 2004).

Kurátor pro mládež

Kurátor pro mládež je odborný specializovaný pracovník sociálního referátu (odboru sociálních věcí obecního úřadu s rozšířenou působností, resp. úřadu městské části statutárního města), který se zabývá:

- nezletilými dětmi do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného nebo přestupku,

- mladistvými (15-18 let), u nichž bylo zahájeno trestní stíhání nebo kteří se dopustili přestupku,
- dětmi a mladistvými s opakovanými poruchami chování závažného rázu (záškoláctví, útěky z domova, agresivita, toxikomanie, alkoholismus, prostituce aj.) (Bendl 2004).

Střediska výchovné péče (pro děti a mládež)

Je to zařízení tvořící součást systému pedagogicko-psychologického poradenství a spadající pod školská zařízení pro výkon preventivně výchovné péče poskytující všestrannou odbornou preventivně výchovnou péči dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, dětem propuštěným z ústavní výchovy, při jejich integraci do společnosti. Zpracovávají plán aktivit prevence sociálně patologických jevů na území své působnosti, koordinují jeho realizaci v rámci škol a školských zařízení. Usilují o to zachytit děti a mládež ve stádiu prvních signálů poruch a snaží se pomocí rady či systematické péče předejít vážnějším problémům (Bendl 2003).

Dětské krizové centrum

Zaměřuje se na diagnostiku, terapii týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. Poskytuje pomoc šikanovaným dětem a jejich rodinám, nabízí odbornou pomoc orgánům péče o děti, poskytuje konzultační a školicí služby pracovníkům, kteří se zabývají danou problematikou (Bendl 2003).

Speciálně pedagogické centrum (SPC)

Speciálně pedagogické centrum je školské účelové zařízení. Zabezpečuje speciálně pedagogickou a psychologickou péči dětem a žákům se zdravotním postižením a poskytuje jim odbornou pomoc v procesu integrace do společnosti ve spolupráci s rodinou, školami, školskými zařízeními a odborníky (20). Při integraci žáků do škol může docházet ke kázeňským problémům, zejména ze strany vrstevníků vůči dítěti s postižením (Bendl 2004).

Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je zařízení, které poskytuje péči jinak poskytovanou rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu, s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou a děti, u nichž bylo nařízeno předběžné opatření. Dále může poskytovat péči dětem, o jejichž umístění v důsledku jejich poruch chování požádaly osoby odpovědné za výchovu (Bendl 2004). Diagnostický ústav tedy plní podle potřeb dítěte diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační, koordinační úkoly (zákon 109/2002 Sb.). Na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které tvoří součást komplexního vyšetření, zpracovává diagnostický ústav komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb, stanovených v zájmu rozvoje osobnosti (Bendl 2004).

Přestupkové řízení (přestupková komise)

Správní orgány, tzn. Orgány státní správy a orgány obce vedou občany k tomu, aby respektovali práva spoluobčanů, dodržovali zákony a jiné právní předpisy. Dbají o to, aby občané nerušili veřejný pořádek a občanské soužití.

Před přestupkovou komisí se může ocitnou pouze osoba starší 15 let (děti mladší 15 let se posílají ke kurátorovi pro mládež). V praxi se přestupkové oddělení v souvislosti se školní nekázní zabývá krádežemi žáků ve škole, vzájemným napadením spolužáků, vandalismem dětí (včetně sprejerství mimo školu), popř. urážkami učitele nebo dalších zaměstnanců školy ze strany žáků (Bendl 2004).

Výchovný ústav

Jedná se o internátní výchovná zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy obtížně vychovatelné mládeže. Jsou diferencována podle věku, pohlaví a stupně obtížnosti výchovy. Děti a mladiství jsou do výchovného ústavu umisťováni na základě rozsudku soudu nebo soudního usnesení o předběžném umístění v ústavu (předběžné opatření), popř. po dohodě se zákonnými zástupci (rodiči) (Bendl 2004).

Policie ČR

Z hlediska trestního práva rozlišuje trestní řád 3 kategorie osob: děti (nezletilé)- do 15 let věku, mladistvé (15-19 let) a dospělé. Nezletilí nejsou trestně odpovědní (nemohou být tedy ani vzati do vazby, pokud se dopustí trestné činnosti, je věc pro nedostatek věku odložena a dále řeší celou záležitost zpravidla kurátor mládeže). Aby se zlepšila spolupráce mezi školami a Policií ČR, vyšla v roce 1998 ve věstníku MŠMT informace pro školské úřady, školy a předškolní zařízení s názvem Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané. Jedná se o určitou výzvu školám k optimální spolupráci s příslušnými orgány policie tam, kde vzniká nejvíce konkrétních problémů. Cílem je pomoci pracovníkům škol orientovat se v nejdůležitějších právních předpisech a pojmech, které se vztahují k dané oblasti (Bendl 2004).

Psychiatrická léčebna

Děti se nejčastěji ocitají na psychiatrických odděleních kvůli výchovným problémům, poruchám v chování - agresivitě, násilnickým sklonům (šikana) či např. kvůli záškoláctví. Samotní klienti psychiatrické léčebny jsou často oběti šikanování. Umístění v psychiatrické léčebně je možné pouze na doporučení specialisty (lékaře, psychologa). V případě odmítnutí rodičů, může o umístění rozhodnout pouze soud předběžným opatřením. Návrh soudu na předběžné opatření v součinnosti s orgánem péče o dítě a rodinu může dát lékař nebo psycholog (Bendl 2003).

Nevládní organizace (občanská sdružení, nadace)

V systému prevence a řešení sociálně patologických jevů se uplatňují rovněž nevládní organizace a instituce, sdružení a nadace nabízející školám (někdy za úplatu, jindy zdarma) jak osvětovou činnost pro žáky, učitele, popř. rodiče v oblasti prevence a potírání sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, tak výcvik žáků v oblasti sociálních dovedností (Bendl 2004).

Linka důvěry

Jedná se o zařízení krizové intervence. Dětem a mladistvým poskytuje anonymní telefonickou pomoc v krizové situaci. Mezi nejčastější tematické okruhy telefonátů klientů jsou láska, partnerství, sexuální život, rodinné vztahy, vrstevnické vztahy, šikana, problémy závislosti, násilí páchané na dítěti v rodině (Bendl 2003).

3.4 Důsledky šikanování

Důsledkem šikany může být aktuální ohrožení psychického i somatického zdraví oběti. Nežádoucím dlouhodobým důsledkem je možnost zafixování zkušenosti s nepotrestanou šikanou jak v případě agresora a jeho oběti, tak ostatních členů skupiny, kteří šikaně pasivně přihlíželi. Důsledkem šikany je deformace sociálních vztahů, hierarchie rolí a postojů k normám. Je zřejmé, že existuje značné riziko jejich budoucí kriminalizace (Vágnerová 2004).

Násilí v rodině nebo ve školním kolektivu se týká nejen oběti, ale všech zúčastněných. Děti vystavené násilí ve vlastních rodinách se naučí zpracovávat podněty ze zevního prostředí jinak, než je zpracovávají děti, které násilí vystaveny nebyly. Fenomén je zákeřný, transgenerační, kde týraní týrají. Opět jde o zneužívání síly nebo pravomoci. Pachatelé se naučí, že je nikdo nezastaví, jsou-li dost agresivní slovně nebo fyzicky. Věří, že určité situace je nelépe řešit zlobou a naháněním strachu, že podněcováním jiných ke stejnému zlu si vybuduje základ autority, že může jiné ovládat zastrašováním (Čírtková, Vitoušivá).

Výchovná opatření Mšmt

Pro potrestání agresorů lze užít tato výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele školy, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.

- Snížení známky z chování.
- Převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež.

V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.
- Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování.
- Školské zařízení řeší tuto problematiku na základě opatření ve výchově, systému hodnocení svěřence zařízení popř. programu rozvoje osobnosti dítěte.
- Oběti šikanování se doporučuje nabídnout psychoterapeutickou péči pedagogicko–psychologické poradny nebo jiného poradenského pracoviště.

Šikana z hlediska práva

Platná právní úprava pojem šikana nebo šikanování nepoužívá. Tento výraz bývá používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Z hlediska výkladu pojmu šikanování je rozhodující především úmyslnost. Naopak není důležité, zda se jedná o útoky verbálního nebo fyzického charakteru. Samotné jednání může spočívat v bezprostředním konání pachatele, anebo naopak, že se pachatel nějakého jednání zdrží. Z trestního hlediska je možno šikanu postihnout, jsou-li splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti, tj. zda je naplněna stránka materiální (pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu tak, jak jsou vymezeny v

zákoně) a formální (spočívá v úmyslu pachatele takového jednání se dopustit a míra společenské odpovědnosti jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně).

Odpovědnost za šikanování, které nese znaky trestného činu, mají i dětští agresori. Je nutné rozlišovat, zda v době šikanování již dosáhli věku patnácti nebo osmnácti let. Ti, kteří již dosáhli věku osmnácti let, jsou posuzováni bez jakýchkoli výjimek podle trestního zákona. Trestní odpovědnost podle trestního zákona je dána také mladistvým (patnáct až osmnáct let), ale s určitým omezením, týkající se zejména snížení trestních sazeb na polovinu, přičemž dolní hranice nesmí přesáhnout jeden rok a horní hranice pět let odnětí svobody.

Pouze v případech výjimečného trestu může být opatření odnětí svobody uloženo mladistvému až na deset let. U dětí mladších patnácti let, tedy u nezletilých pachatelů, se sice nejedná o klasickou trestní odpovědnost, ale orgány činné v trestním řízení se tímto závadovým jednáním zabývají. Soud pak může uložit zákonem stanovená výchovná opatření, a to od pouhého dohledu, až po ochrannou výchovu vykonávanou v příslušném ústavu.

Jak uvádí Kolář (1997), šikanování je v řadě případů trestnou činností, ale velmi často se tato problematika bagatelizuje a její vážnost se přehodnocuje na „klukovinu“. Daný čin však může naplňovat skutkovou podstatu řady trestných činů.

Šikana může naplnit skutkovou podstatu řady trestných činů (Nadace O2 2008):

- Vydírání (§ 235 tr.z.) - Poškozený je pod pohrůzkou násilí nebo násilím nucen k nějakému úkonu (Donesíš peníze nebo tě zmlátíme, Udělej padesát kliků nebo ti zlomím ruku, Lehni si na zem, nebo tě příště zkopu ještě víc). Základní sazba odnětí svobody činí až tři roky, přičemž v závažnějších, zákonem stanovených případech, se postupně zvyšuje na pět až dvanáct let.
- Omezování osobní svobody (§ 231 tr. z.) - Bránění ve volném pohybu (přivazování k topení, k židli, zavírání na záchodě apod.). Základní sazba odnětí svobody činí až dvě léta, přičemž v závažnějších, zákonem stanovených případech, se postupně zvyšuje na tři až deset let.
- Útisk (§ 237 tr. z.) - Jedná se o situaci, kdy útočník někoho jiného nutí,

zneužívaje přitom jeho tísně nebo závislosti, aby něco konal, opominul nebo trpěl. Tento trestný čin se trestá odnětím svobody až na šest měsíců.

- Ublížení na zdraví (§ 221 tr.z.) - Jedná se o úmyslné ublížení na zdraví lehčího nebo těžšího stupně. Základní sazba odnětí svobody činí až dva roky, přičemž v závažnějších, zákonem stanovených případech, se postupně zvyšuje na pět až dvanáct let.
- Loupež (§ 234 tr.z.) - Násilné jednání s úmyslem zmocnit se věcí oběti. K naplnění skutkové podstaty stačí i výhrůžka takovým násilím (Dej sem ten mobil, nebo tě...). Základní sazba odnětí svobody činí dva roky až deset let, v závažnějších, zákonem stanovených případech, se zvyšuje na pět až dvanáct let a v případě způsobení škody velkého rozsahu nebo smrti může být uložen i výjimečný trest.
- Krádež (§247 tr.z.) - Útočník si присvojí cizí věc. Musí zde ale být splněna podmínka, že buď škoda převyší 5 000 Kč, nebo je způsobena vloupáním, nebo pachatel odcizí věc, kterou má jiná osoba na sobě či při sobě, nebo se pokusí odcizenou věc uchovat násilím, případně stačí, pokud již byl v posledních třech letech pro trestný čin krádeže potrestán. Základní sazba odnětí svobody činí až dva roky, v závažnějších, zákonem stanovených případech, se postupně zvyšuje na pět až dvanáct let.
- Neoprávněné užívání cizí věci (§ 249 tr.z.)
- Poškozování cizí věci (§ 257 tr.z.) - Útočník úmyslně zničí nebo poškodí věc náležející oběti a způsobí tak škodu převyšující 5 000,-- Kč. Základní sazba odnětí svobody činí až jeden rok, v závažnějších, zákonem stanovených případech, se zvyšuje na dva roky až osm let.
- Pohlavní zneužívání (§ 242 tr. z.) - Soulož s osobou mladší patnácti let případně jiné pohlavní zneužití takové osoby. Zdánlivě nevinné osahávání může být pro oběť značně traumatizující a může být posuzováno jako tento trestný čin. Základní sazba odnětí svobody činí jeden rok až osm let, v závažnějších, zákonem stanovených případech, se zvyšuje na pět až dvanáct let a v případě způsobení smrti může být uložen i výjimečný trest.
- Znásilnění (§ 242, 241 tr.z.) - Násilné donucení (stačí pohrůžka

bezprostředního násilí) k pohlavnímu styku. Tohoto trestného činu se lze dopustit i bez násilí, pokud pachatel využije bezbrannosti oběti. Základní sazba odnětí svobody činí dva roky až osm let. Je-li obětí osoba mladší osmnácti let, činí sazba tři až deset let odnětí svobody, v závažnějších, zákonem stanovených případech, se zvyšuje na pět až dvanáct let a v případě způsobení smrti může být uložen i výjimečný trest.

- Kuplířství (§ 204 tr.z.) - Pachatel svou oběť zjedná, přiměje nebo svede k provozování prostituce nebo z takové prostituce kořistí. V některých sociálních skupinách se tito pachatelé objevují už ve vyšších ročnících základní školy. Základní sazba odnětí svobody činí až tři roky, přičemž v závažnějších, zákonem stanovených případech, se zvyšuje na pět až dvanáct let.
- Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci (§ 196, 197a tr.z.)
- Hanobení národa, rasy a přesvědčení (§ 198 tr.z.)
- Pomluva (§ 206 tr.z.)
- Podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka (§ 260 tr.z.)
- Vražda (§ 219 tr.z.) - O vraždu se jedná v případě, že je pachatelovi prokázán alespoň nepřímý úmysl směřující k usmrcení oběti. Základní trestní sazba je deset až patnáct let odnětí svobody s tím, že je možné uložit i výjimečný trest.

Ani rodiče pachatelů šikanování nemusí být zcela nevinní a beztrestní. Trestní zákon stanoví odpovědnost rodičů, kteří zanedbají výchovu dětí. Řada rodičů již byla odsouzena za ohrožování mravní výchovy mládeže. Tohoto trestného činu se dopouští i ten, kdo vydá, byť z nedbalosti, osobu mladší než 18 let nebezpečí zpustnutí tím, že jí umožní vést zahálčivý nebo nemravný život.

Pro oběť agrese a jejich rodiče není vůbec jednoduché jít na policii a podat trestní oznámení. Tendence je mlčet a na vše hned zapomenout. Podat trestní oznámení a následně zahájit trestní stíhání ovšem může agresorovi zabránit v pokračování útoku,

zejména v případě znásilnění či vydírání. Žaloba také představuje určité odškodnění pro oběť, která si uvědomí, že spravedlnost je možno vymoci zákony, které musí každý respektovat a dodržovat. Ovšem soudní řízení je zdlouhavé a psychicky zatěžující. V těchto případech je velice důležitá pomoc organizací, které se zaměřují na pomoc obětem.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

4.1 Úvod

V teoretické části jsem se zabývala pojmem šikany obecně, aktéry a také možnostmi prevence a diagnostiky tohoto sociálně patologického jevu ve společnosti. Účelem praktické části bude srovnat zjištěné skutečnosti z teoretické části práce se skutečnou situací dané problematiky na základní škole a základní školy praktické. Tuto skutečnost chci zjistit pomocí dotazníků pro žáky a jejich rodiče. Průzkum budu provádět ve třídách vybrané základní školy a základní školy praktické. Budou stanoveny předpoklady vztahující se k tématu a ty pak budou porovnány s výsledky průzkumu. Otázky, které jsem zařadila do dotazníků, se budou týkat pouze vybrané školy a života v ní. Vyhodnocením výsledků průzkumu potvrdím nebo vyvrátím stanovené předpoklady.

4.2 Cíl a hypotézy výzkumu

Cíl práce:

Cílem nadcházející části je přiblížit čtenáři získaná data z výzkumu a především zjistit, zda se stanovené hypotézy potvrdily či nikoliv. Celý výzkum je zaměřen na postoje a názory žáků a jejich rodičů k danému tématu. Jedná se však zde především o porovnání výsledků získaných dat od žáků základní školy a základní školy praktické a jejich rodičů. Jsou to dvě různá prostředí, a tak bych ráda zjistila jestli existuje nějaký rozdíl mezi názory a postoji těchto žáků a jejich rodičů. Zda se jejich postoje a názory na výskyt a formy šikanování nějak zásadně liší nebo se naopak téměř shodují. Zajímalo mě, jak žáci hodnotí školní prostředí, jestli vyhledali pomoc v případě zjištění daného jevu, v jaké míře a jaké formě se na daném typu školy šikana vyskytuje.

V souvislosti s cílem práce jsou stanoveny následující hypotézy:

- H1: Výskyt šikany na základní škole praktické je větší než na základní škole.
- H2: Šikana na základní škole praktické je častěji fyzického charakteru než na základní škole.
- H3: Většina žáků na základní škole se snaží útokům bránit.
- H4: Žáci praktické školy se brání méně často než žáci základní školy.
- H5: Učitelé se zajímají o vztahy ve třídě a řeší případné projevy šikany se žáky i rodiči bez ohledu jestli učí na základní škole praktické nebo základní škole.
- H6: Žáci jsou ve škole spokojeni a mají ve třídě kamarády bez ohledu jestli navštěvují základní školu nebo základní školu praktickou.
- H7: Rodiče žáků základní školy se zajímají o dění ve třídě více než rodiče žáků základní školy praktické.

4.3 Výzkumný vzorek

Na začátek uvedu základní zjištěná data o respondentech. Ke zkoumání výskytu a forem šikany jsem si vybrala jednu ze základních škol v Libereckém kraji. Základní škola je škola plně organizovaná a je umístěna přibližně ve středu města. Ve městě žije přibližně 2 700 obyvatel. Město se rozléhá v délce téměř deseti kilometrů. Škola se nyní nachází v pěti budovách. V hlavní budově školy jsou umístěny třídy 2. stupně základní školy, třídy základní školy praktické a jedna třída speciální školy, v další budově se nachází třídy 1. stupně základní školy a v další je umístěna školní družina, školní klub a školní jídelna. Naproti hlavní budově v areálu domova pro děti s těžkým mentálním postižením je umístěna jedna třída speciální školy a jedna třída dětí vzdělávaných podle § 42 školského zákona.

Zajímá mě, zda se na této škole vyskytuje šikana a v jaké míře, jaký je přístup učitelů k řešení této problematiky z pohledu žáků a rodičů. Respondenty budou žáci ze tříd základní školy (26 žáků) a základní školy praktické (16 žáků). Budou písemně odpovídat na otázky v dotazníku. Ten je anonymní, neobsahuje identifikační údaje respondenta.

Základní školu praktickou navštěvují žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, s různým stupněm mentálního postižení i žáci ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Speciální vzdělávání se poskytuje žákům, u kterých byly speciální vzdělávací potřeby zjištěny na základě speciálně pedagogického, popřípadě psychologického vyšetření školským poradenským zařízením.

4.4 Výběr metod – dotazník

Dotazník se řadí mezi explorativní metody výzkumu. Jde o vytěžení informací z vyjádření samotné sledované osoby (respondenta). Předností explorativní metody je její dostupnost, mohou oslovit větší počty respondentů, získat tak velké množství dat. Některá data ani nelze získat jiným způsobem než na základě výpovědi respondentů. Problematictější je spolehlivost získaných údajů. Respondent nemusí vždy odpovídat pravdivě. Zejména u otázek intimnějšího charakteru může buď odpovědi vyhnout, nebo může odpovědi poupravit.

Dotazník je snad nejpoužívanější pedagogickou výzkumnou technikou. Podstatou dotazníku je zjištění dat a informací o respondentovi, jeho názorů a postojů k problémům. Předností dotazníku je snadnost jeho administrace. Dotazníkem lze současně a stejnou formou, což je pro zpracování důležité, oslovit velký počet respondentů. Je možné od nich dostat informace, které nejsme schopni získat jinou technikou. Negativní stránka dotazníku souvisí s obecnými problémy explorativních technik. Musíme počítat především se subjektivitou výpovědí. Může se stát, že respondent je nucen vybrat si variantu, kterou by nezvolil, kdyby měl možnost volné výpovědi. Další nevýhodou je to, že respondent může postřehnout záměry zadavatele a přizpůsobí se. Odpovídá tak, jak si myslí, že je od něho očekáváno (Pelikán, 1998).

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila kvantitativní metodologii sociologického výzkumu, jako nástroj sběru dat jsem vybrala dotazník. Pro tuto metodu jsem se rozhodla především z důvodu získání většího množství dat a možnosti jejich vzájemného porovnávání.

Ke zjištění údajů jsem využila vlastní anonymní dotazníky. Dotazník pro rodiče obsahuje 9 tvrzení, ke kterým se rodiče vyjadřují na hodnotící škále. Dotazník pro žáky je sestaven z uzavřených 20 otázek, odpovědi na otázky vybírají z předem stanovených možností. Dotazníkové šetření probíhalo na jaře 2009.

Další informace jsem získala rozhovorem s ředitelem školy a s třídními učiteli žáků, kteří se podíleli na vyplňování dotazníků.

5 VYHODNOCENÍ

5.1 Vyhodnocení otázek

Při tvorbě diplomové práce jsem kontaktovala ředitele vybrané školy a požádala o spolupráci při výzkumu výskytu a forem šikany na jejich škole. Řediteli jsem ukázala návrh otázek a popsala jsem k jakému účelu tento výzkum bude sloužit a jakým způsobem bych dotazníkové šetření na škole prováděla.

V domluveném termínu jsem provedla výzkum. Kontaktovala jsem 26 respondentů ze základní školy a 16 respondentů ze základní školy praktické. Data získaná dotazníkovým šetřením jsem zpracovala do grafů a tabulek. V tabulce jsou současně uváděny odpovědi od žáků obou typů škol, grafy uvádím u každé otázky dva, pro každý typ školy jeden. Umožňuje to lepší přehlednost a možnost porovnání. Výsledky výzkumného šetření v tabulkách jsou vyjádřeny v počtech osob, v grafech jsou tyto výsledky převedené do procentuálního počtu.

5.1.1 Dotazník pro děti

První průzkum byl určený pro žáky základní školy a základní školy praktické. Pomocí strukturovaného dotazníku, který obsahoval celkem 20 otázek, jsem se ptala žáků na jejich vlastní zkušenosti s problematikou šikany. Průběh testování byl anonymní, anonymita totiž zabraňuje pocitu nepříjemného vyzvídání, odpovědi jsou spolehlivější a upřímnější.

Jak probíhalo vyplňování dotazníků

Vyplnění dotazníků mi třídní učitelé umožnili během běžné výuky, věnovali mi jednu vyučovací hodinu v každé třídě. S dětmi jsem se nemusela seznamovat, všechny je osobně znám, protože na této škole už tři roky působím jako učitelka 1. stupně. Děti jsem seznámila s důvody proč jsem je přišla do třídy navštívit.

Jako motivaci pro další práci jsem zvolila pohádkový příběh (příloha č. 3) o dvou trpasličích chlapcích. Ten jsem žákům přečetla. Poté jsme si o příběhu povídali. Otázky jsem kladla takové, abychom charakterizovali správné a nesprávné chování vůči ostatním, žáci si uvědomili různé projevy šikany. Toto slovo jsem však při povídání nepoužila.

Poté žáci byli připraveni na vyplňování dotazníku. Nejprve jsem rozdala jen první část. Vysvětlili jsme si způsob odpovídání, význam symbolů na dotazníku. Abych zabránila tomu, že by žáci bez pochopení vyplňovali otázky, rozhodla jsem se, že budeme pracovat společně tak, že dětem otázku přečtu, případně dovysvětlím a teprve potom odpoví. Důležité bylo, aby každý žák měl své soukromí. Proto ještě před započatím vyplňování jsem žákům dovolila, aby se posadili kam chtějí, aby měli dostatek soukromí, aby nikdo jiný neviděl kterou odpověď kroužkují. Ubezpečila jsem je, že vyplněné dotazníky nikdo kromě mě neuvidí. A ani já nebudu vědět čí je který dotazník, protože se nepodepíší. Některé děti z toho totiž měly obavy.

Po vyplnění první části jsem žákům nechala čas pro případnou kontrolu otázek, dotazníky vybrala a rozdala druhou část dotazníků. V této části jsme postupovali úplně stejně jako v té první. Po ukončení vyplňování jsem žáky poprosila, aby mezi sebou nerozebírali své odpovědi. Poděkovala jim a rozloučila se.

Přehled otázek z dětského dotazníku:

1. Jsi rád(a) ve třídě?
2. Máš ve třídě dobrého kamaráda?
3. Patříš ve třídě do nějaké party?
4. Byl(a) jsi svědkem toho, že některý spolužák opakovaně nadává, posmívá se nebo vyhrožuje jinému spolužákovi ze třídy?
5. Byl(a) jsi svědkem toho, že některý spolužák opakovaně strká, uhodí nebo kope jiného spolužáka ze třídy?
6. Nadává ti velmi často někdo ze třídy?
7. Posmívá se ti velmi často někdo ze třídy?
8. Vyhrožuje ti velmi často někdo ze třídy?
9. Strká tě velmi často někdo ze třídy?
10. Uhodí tě velmi často někdo ze třídy?
11. Kope tě velmi často někdo ze třídy?
12. Jsi sám (sama) komu se ve třídě takové smutné a bolestivé jednání děje?
13. Zakroužkuj, jak často se ti takové jednání děje.
14. Kde se ti to děje?
15. Kolik je těch, kteří ti takové bolestivé činy dělají?
16. Zkusil(a) jsi se bránit?
17. Řekl(a) jsi o tom někomu?
18. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?
19. Je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?
20. Řekl(a) jsi o tom rodičům?

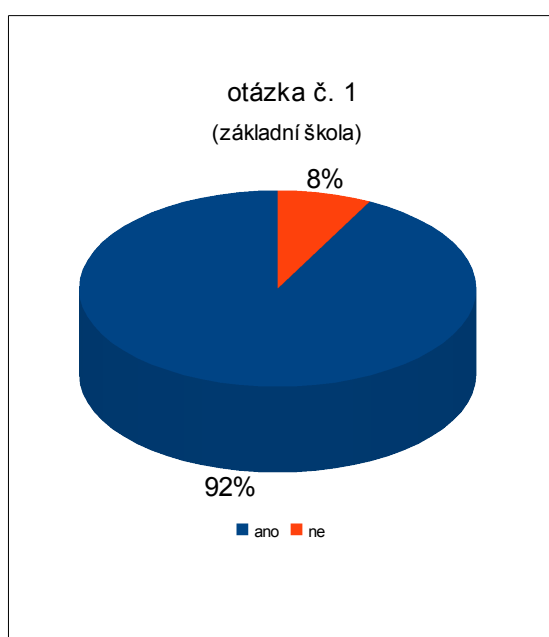
Vzor dotazníku je uveden v příloze č. 1. Výsledky výzkumného šetření byly zpracovány do grafů a tabulek.

Otázka č. 1
Jsi rád(a) ve třídě?

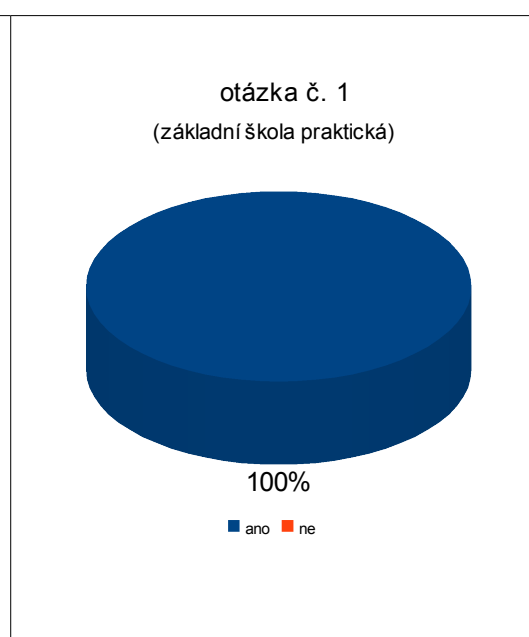
Tabulka č. 1

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	24	16
ne	2	0

Graf č. 1

Graf č. 2

Z odpovědí vyplývá, že většina žáků obou typů škol jsou ve třídě rádi. Pouze dva žáci ze všech dotazovaných nejsou rádi ve třídě.

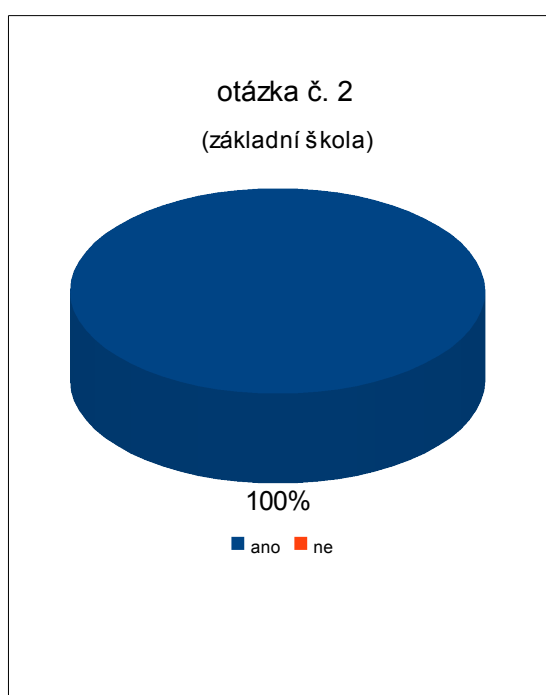
Otázka č.2

Máš ve třídě dobrého kamaráda?

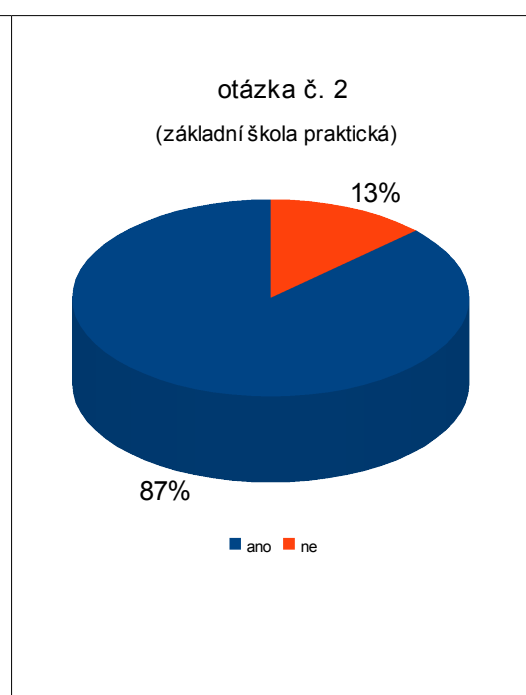
Tabulka č. 2

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	26	14
ne	0	2

Graf č. 3

Graf č. 4

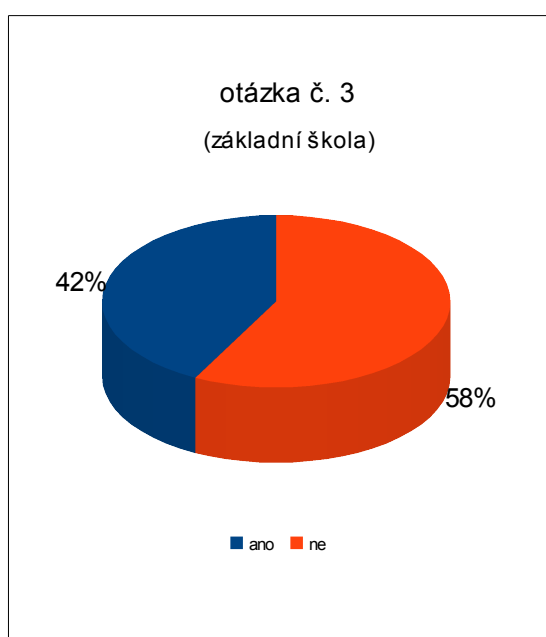
Na tuto otázku odpověděli všichni dotazovaní žáci ze základní školy shodně, tedy 100 % má ve třídě dobrého kamaráda. U žáků základní školy praktické se taková shoda neprokázala. 87 % žáků ve třídě dobrého kamaráda má, 13 % dobrý kamarád schází. Z těchto výsledků lze usoudit, že většina (40) žáků základní školy i základní školy praktické má ve třídě dobrého kamaráda. Dva žáci ze všech dotazovaných odpověděli záporně.

Otázka č. 3
Patříš ve třídě do nějaké party?

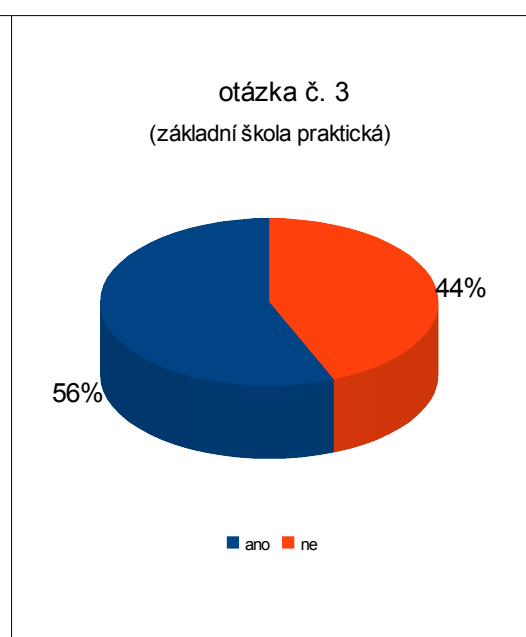
Tabulka č. 3

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	11	9
ne	15	7

Graf č. 5

Graf č. 6

Více než polovina žáků ze základní školy odpověděla, že do žádné party nepatří. Naopak žáci základní školy praktické ve více než polovině případů odpověděli, že do nějaké party patří.

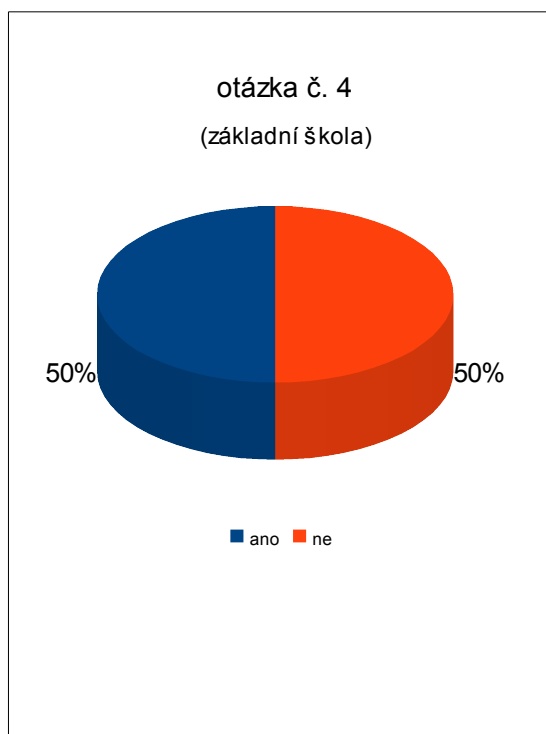
Otázka č. 4

Byl(a) jsi svědkem toho, že některý spolužák opakovaně nadává, posmívá se nebo vyhrožuje jinému spolužákovi ze třídy?

Tabulka č. 4

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	13	10
ne	13	6

Graf č. 7

Graf č. 8

Přesně polovina respondentů ze základní školy se setkala s tím, že některý spolužák opakovaně nadával, posmíval se nebo vyhrožoval jinému spolužákovi. Druhá polovina žáků se s tímto jevem nesetkala. Na základní škole praktické se s touto situací setkala více než polovina žáků (61 %), 39 % žáků tohoto jednání svědkem nebylo. Z toho vyplývá, že 23 děti nevidělo spolužáka, který by opakovaně nadával, posmíval se nebo vyhrožoval jinému spolužákovi. 19 dětí se s tímto jevem setkala.

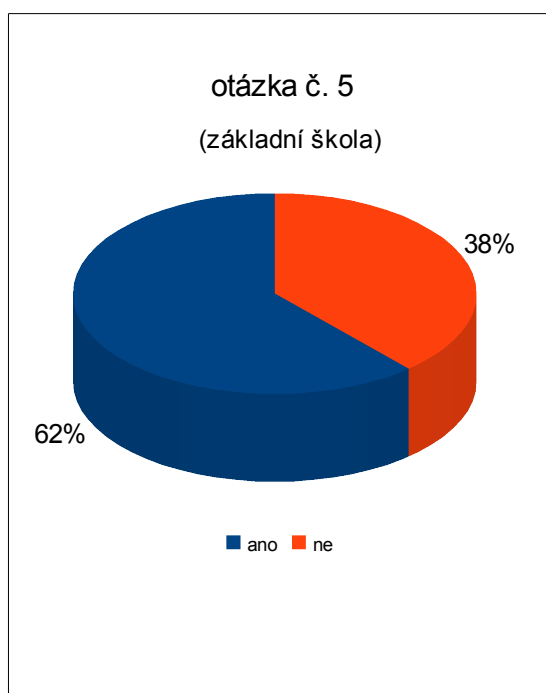
Otázka č. 5

Byl(a) jsi svědkem toho, že některý spolužák opakovaně strká, uhodí nebo kope jiného spolužáka ze třídy?

Tabulka č. 5

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	16	10
ne	10	6

Graf č. 9

Graf č. 10

Překvapivě se obě skupiny respondentů shodly, 62 % bylo svědkem toho, že některý spolužák opakovaně strkal, uhodil nebo kopal jiného spolužáka. 38 % respondentů obou skupin se s tímto jevem nesetkalo.

Otázka č. 6

Nadává ti velmi často někdo ze třídy?

Tabulka č. 6

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	4	7
ne	22	9

Graf č.11

Graf č. 12

Z výsledků vyplývá, že většině žáků základní školy (85 %) nikdo ze třídy velmi často nenadává. 4 žáci (15 %) odpověděli na otázku kladně, což znamená, že je ve třídě někdo, kdo jim velmi často nadává. Situace na základní škole praktické je výrazně horší. 44 % žáků, což je téměř polovina, se setkala s tím, že jim někdo velmi často nadává.

Otázka č. 7

Posmívá se ti velmi často někdo ze třídy?

Tabulka č. 7

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	3	5
ne	23	11

Graf č. 13

Graf č. 14

3 žáci základní školy (12 %) uvedli, že je ve třídě někdo, kdo se jim velmi často posmívá. 23 žáků (88 %) odpovědělo, že ve třídě nikdo takový není. Opět situace na základní škole praktické je o něco horší. Celých 31 % žáků trpí tím, že se jim někdo velmi často posmívá. 69 % tuto zkušenost nemá.

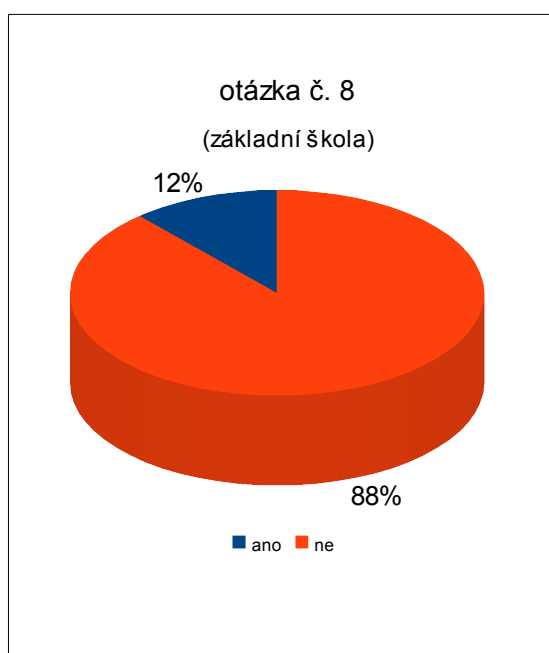
Otázka č. 8

Vyhrožuje ti velmi často někdo ze třídy?

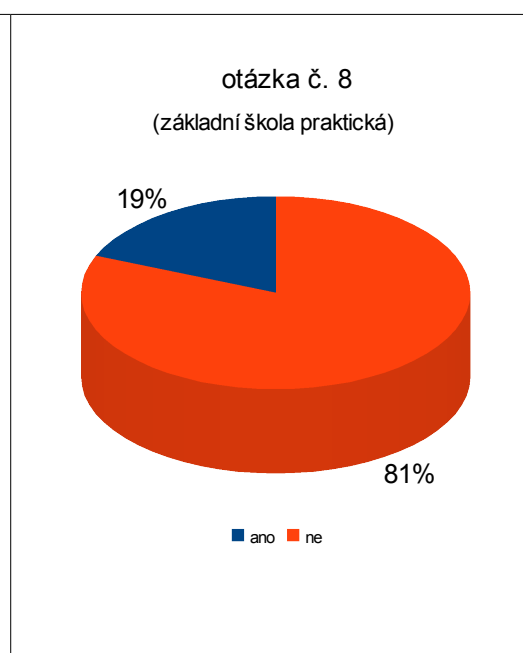
Tabulka č. 8

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	3	3
ne	23	13

Graf č. 15

Graf č. 16

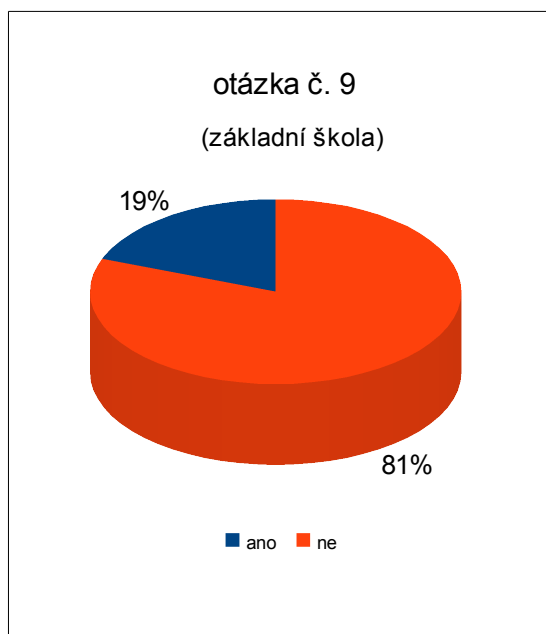
Situace na základní škole je úplně stejná jako v předešlé otázce. 88 % dětí se s častým vyhrožováním od spolužáků nesetkalo, 12 % ano. Odpověď žáků základní školy praktické není tolik rozdílná od odpovědi žáků základní školy. S častým vyhrožováním od spolužáků má zkušenost 19 % žáků, 81 % tuto zkušenost nemá.

Otázka č. 9
Strká tě velmi často někdo ze třídy?

Tabulka č. 9

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	5	8
ne	21	8

Graf č. 17

Graf č. 18

19 % žáků základní školy se svěřilo, že mají zkušenost s tím, že je některý ze spolužáků velmi často strká. 81 % tuto zkušenost nemá. Situace na základní škole praktické je opět horší, celá polovina respondentů zažívá velmi časté strkání od svých spolužáků.

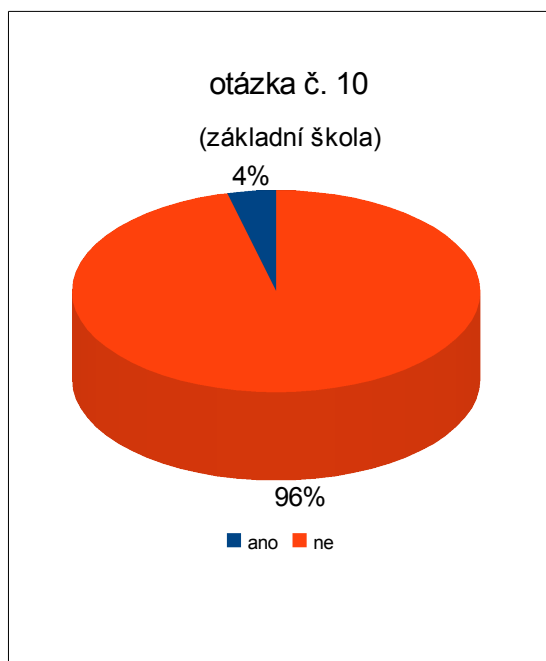
Otázka č. 10

Uhodí tě velmi často někdo ze třídy?

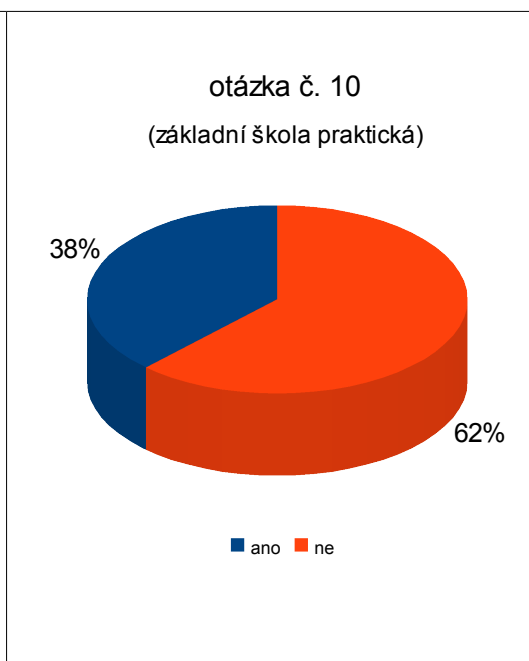
Tabulka č. 10

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	1	6
ne	25	10

Graf č. 19

Graf č. 20

Na základní škole se prokázalo, že pouze jeden žák (4 %) trpí častým bitím od jiného spolužáka. 96 % dotazovaných dětí nikdo ve třídě nebije. Znovu je na základní praktické škole situace o poznání horší. S častým bitím se setkává 38 % dětí, 62 % se s tímto jevem neseťkává.

Otázka č. 11
Kope tě velmi často někdo ze třídy?

Tabulka č. 11

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	3	5
ne	23	11

Graf č. 21

Graf č. 22

Z grafů č. 21 a 22 vyplývá, že 12% dětí ze základní školy někteří spolužáci ubližují formou kopání, opět na základní škole praktické je toto procento mnohem vyšší (31 %)

Otázka č. 12

Jsi sám (sama) komu se ve třídě takové smutné a bolestivé jednání děje?

Tabulka č. 12

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	3	4
ne	23	12

Graf č. 23

Graf č. 24

Jen 12 % dětí ze základní školy a 25 % dětí ze základní školy praktické si myslí, že jsou sami komu spolužáci ubližují.

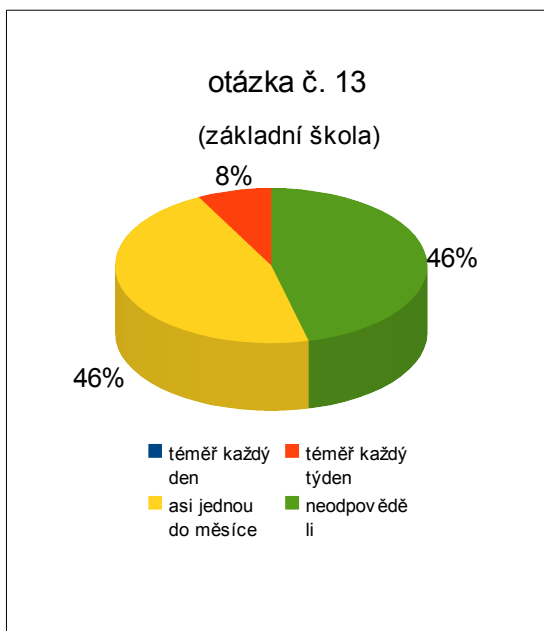
Otázka č. 13

Zakroužkuj, jak často se ti takové jednání děje.

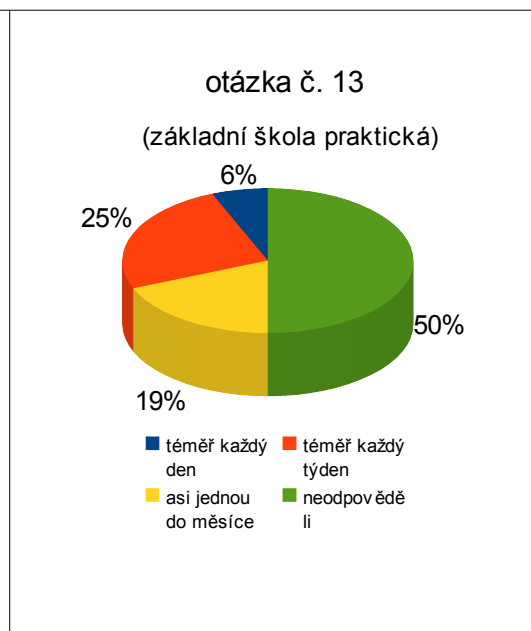
Tabulka č. 13

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
téměř každý den	0	1
téměř každý týden	2	4
asi jednou do měsíce	12	3
neodpověděli	12	8

Graf č. 25

Graf č. 26

Téměř polovina žáků základní školy (46 %) tvrdí, že se jim takové skutečnosti dějí asi jednou do měsíce. Stejný počet žáků na otázku neodpovědělo, z toho soudím, že se do situací se šikanou nedostávají nebo se vyjádřit nechtěli. V ostatních případech (5 %) k šikaně dochází asi jednou do týdne. Přesně polovina žáků základní školy praktické na otázku neodpověděla, myslím si, že je k tomu vedl stejný důvod jako žáky základní školy. 19 % se setkává s ubližováním asi jednou do měsíce, 25 % jednou do týdne a jeden žák (6 %) každý den.

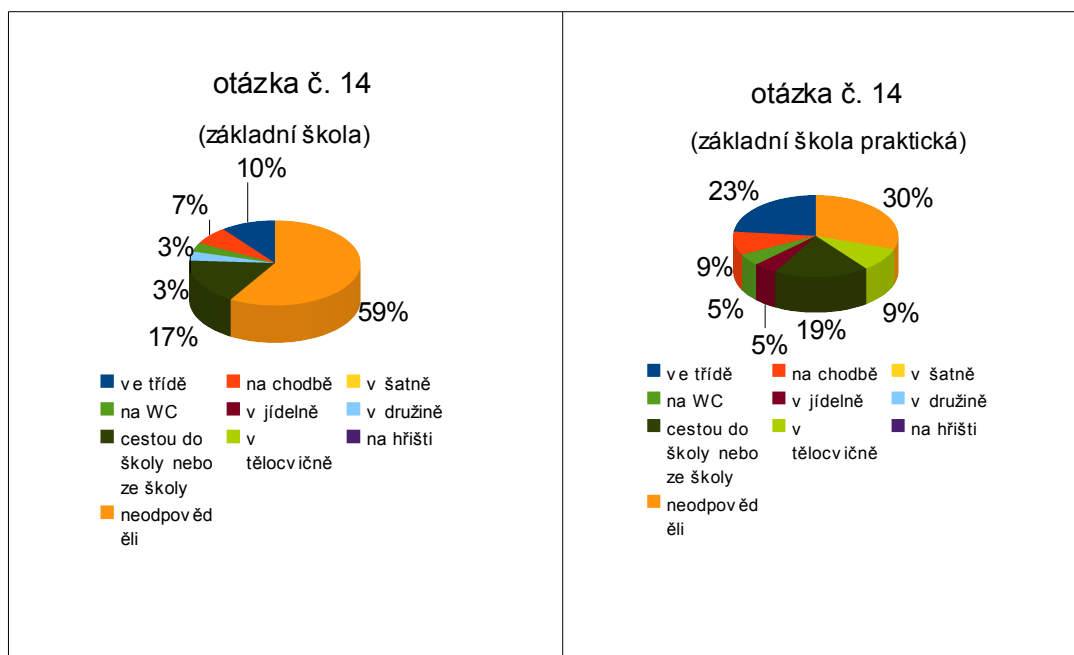
Otázka č. 14
Kde se ti to děje?

Tabulka č. 14

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ve třídě	3	5
na chodbě	2	2
v šatně	0	0
na WC	1	1
v jídelně	0	1
v družině	1	0
cestou do školy nebo ze školy	5	4
v tělocvičně	0	2
na hřišti	0	0
neodpověděli	17	7

Graf č. 27

Graf č. 28

Z výzkumu vyplývá, že nejčastěji docházelo k šikaně cestou do školy nebo ze školy, a ve třídě. Výpočty se liší, protože žáci obou typů škol neuváděli pouze jedno místo, velice často docházelo k útokům na více místech. Někteří ponechali otázku bez odpovědi, týkalo se to těch žáků, kteří v předchozích otázkách také neopověděli, protože se obětí šikany nestali.

Otázka č. 15

Kolik je těch, kteří ti takové bolestivé činy dělají?

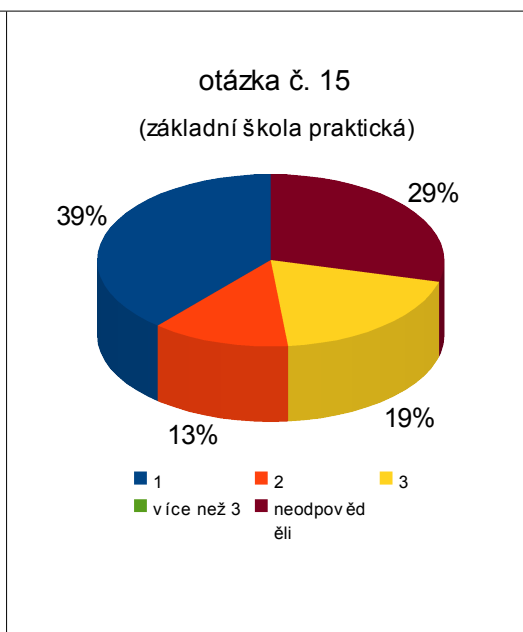
Tabulka č. 15

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	6	6
2	1	2
3	0	3
více než 3	3	0
neodpověděli	15	5

Graf č. 29

Graf č. 30

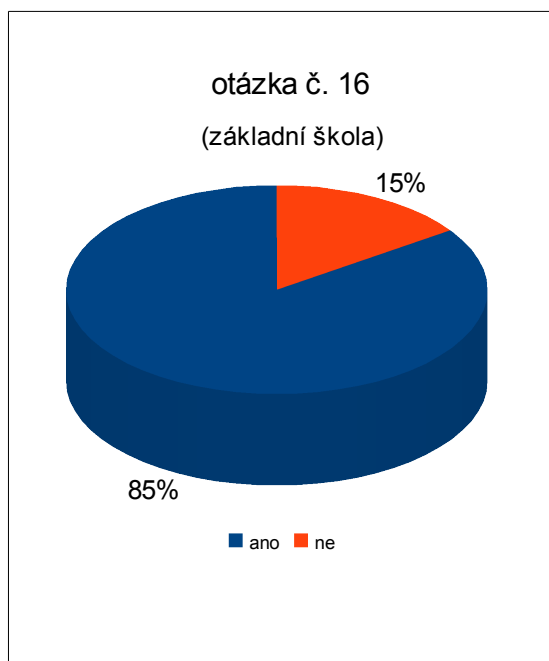
Dostí závažné jsou odpovědi tří žáků ze základní školy praktické, kde se svěřili, že agresori, kteří jim ubližují, jsou tři. Podle mého názoru ještě závažnější je skutečnost na základní škole, kde opět tři žáci odpověděli, že agresorů je dokonce více než tři. Někteří žáci zase neodpověděli. Nejspíš je k tomu vedla skutečnost, že se s projevy šikany od spolužáků nesetkávají.

Otázka č. 16
Zkusil(a) jsi se bránit?

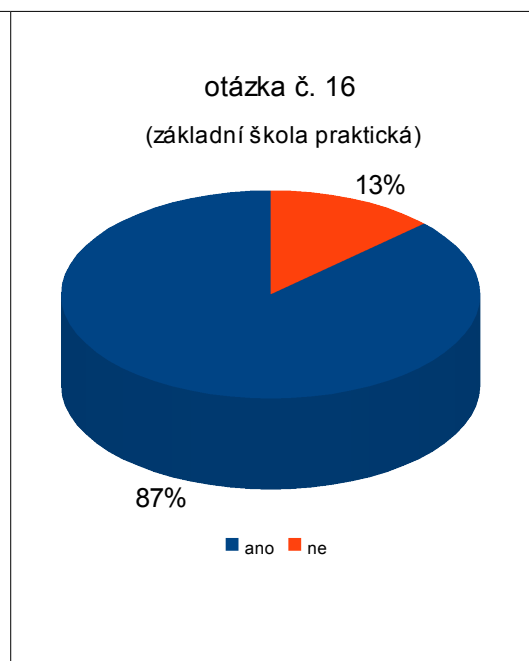
Tabulka č. 16

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	22	14
ne	4	2

Graf č. 31

Graf č. 32

Většina dotazovaných žáků se proti projevům šikanování snažila bránit. Z výsledků vyplývá, že se nebránilo 15% žáků základní školy a 13% žáků základní školy praktické.

Otázka č. 17
Řekl(a) jsi o tom někomu?

Tabulka č. 17

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	21	10
ne	5	6

Graf č. 33

Graf č. 34

Většina žáků (81% a 62%) se rozhodla se svým problémem svěřit. 19% dětí základní školy nenašlo odvahu, stejně tak 38% žáků základní školy praktické

Otázka č. 18

Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

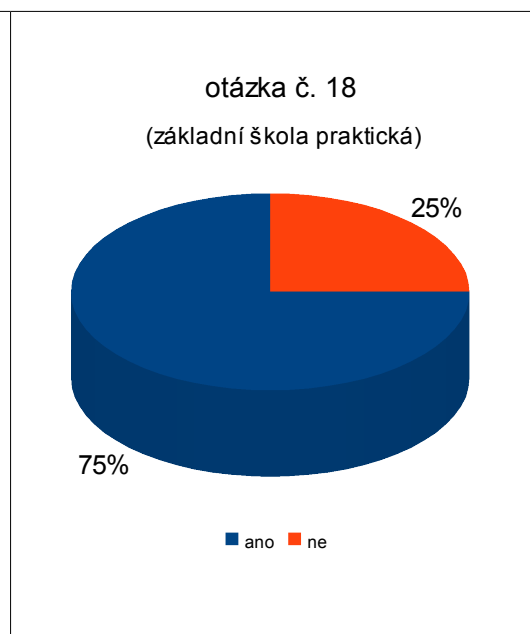
Tabulka č. 18

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	20	12
ne	6	4

Graf č. 35

Graf č. 36

Ve většině případů ten, komu se žáci svěřili, pomohl. Na základní škole o pomoc požádalo, ale nedočkalo se jí 23%, na základní škole praktické čtvrtina dotazovaných.

Otázka č. 19
Je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

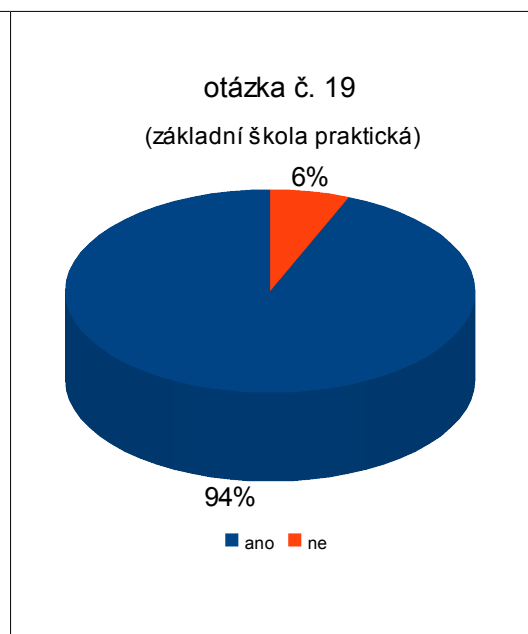
Tabulka č. 19

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	24	15
ne	2	1

Graf č. 37

Graf č. 38

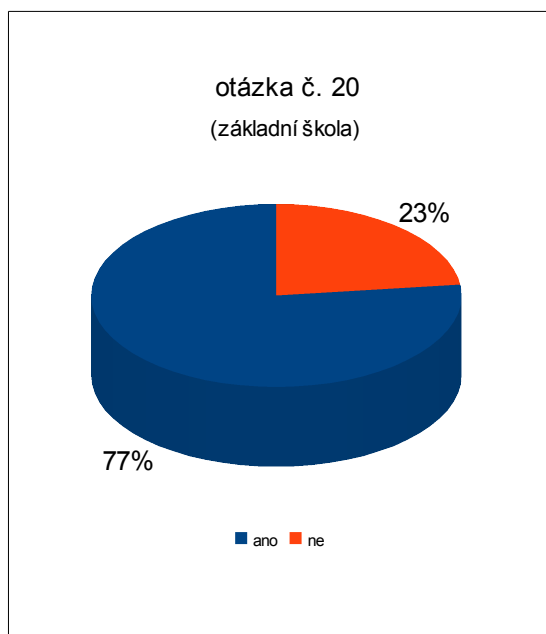
Moci důvěřovat pedagogovi i v těchto ošemetných otázkách je velikým pozitivem a zároveň potřebnou jistotou pro dítě. Podle výsledků v tabulce vidíme, že většina žáků by se obrátila s pomocí na učitele. Pouze malé množství žáků obou typů škol nevěří, že by mu učitel v takové situaci pomohl.

Otázka č. 20
Řekl(a) jsi o tom rodičům?

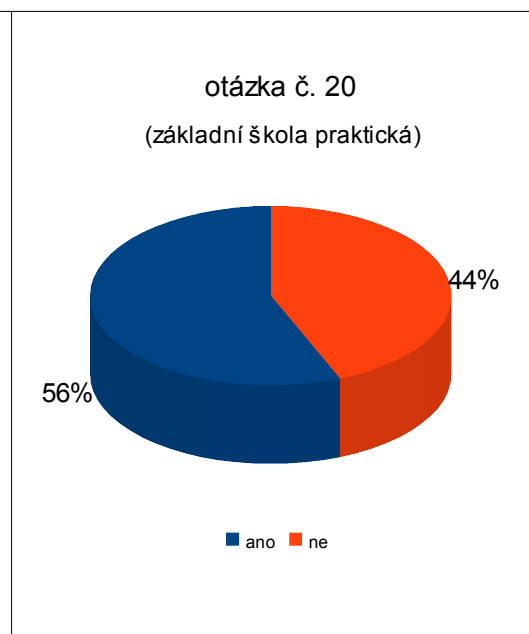
Tabulka č. 20

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
ano	20	9
ne	6	7

Graf č. 39

Graf č. 40

Z výsledků vyplývá, že v 77% se žáci ze základní školy odvážili o šikaně svěřit svým rodičům. U žáků druhého typu školy je toto procento podstatně nižší.

5.1.2 Dotazník pro rodiče

S dotazníky pro rodiče jsem poprosila o pomoc žáky, kteří vyplňovali dotazník pro děti. Podle jejich slov si zahráli na „pošťáky“ a nesli rodičům „domácí úkol“. Protože se se všemi rodiči našich žáků neznám a neměla jsem možnost osobního setkání, zvolila jsem oslovení rodičů formou dopisu, který jsem připojila k dotazníku. V tomto dopise rodiče žádám o vyplnění dotazníku, informuji je za jakým účelem získaná data použiji, podrobně popisuji jak dotazník vyplnit.

Rozdala jsem 16 dotazníků rodičům žáků základní školy praktické. Učitelé mě informovali, že spolupráce s těmito rodiči je velmi obtížná a že nemám věřit ve velkou návratnost. Bylo velkým překvapením, že se vrátily všechny dotazníky. Rodičům dětí ze základní školy jsem poslala 26 dotazníků, zpátky se mi vrátilo 22, 4 žáci mi dotazník zpět nepřinesli. I v tomto případě byla návratnost vysoká.

Přehled tvrzení v dotazníku pro rodiče:

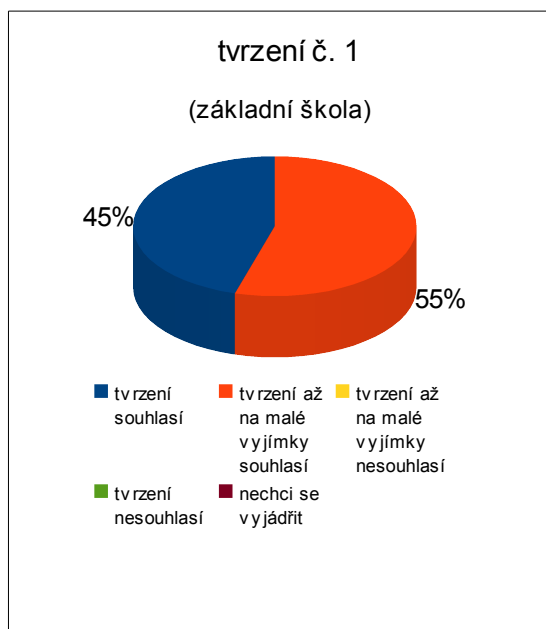
1. Vaše dítě se těší do školy.
2. V této škole má Vaše dítě svoje kamarády.
3. Vaše dítě se setkává se spolužáky i mimo vyučování.
4. Spolužáci Vašemu dítěti neubližují.
5. Život ve třídě se řídí podle domluvených pravidel.
6. Hovoříme s dětmi o jejich prožitcích ve škole.
7. Když Vaše dítě přijde za učiteli s problémem, ti se o problém zajímají.
8. Učitelé nevylučují žádného žáka.
9. Usilujeme o kontakt s druhými rodiči, abychom mohli společně řešit školní problémy.

Tvrzení č. 1
Vaše dítě se těší do školy.

Tabulka č. 21

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	10	10
2	12	4
3	0	2
4	0	0
N	0	0

Graf č. 41

Graf č. 42

Rodiče žáků základní školy volili pouze dvě možnosti, 45 % s tvrzením souhlasí, 55 % s tvrzením souhlasí až na malé výjimky. Z těchto výsledků můžeme usoudit, že rodiče hodnotí toto tvrzení kladně. Rodiče žáků základní školy praktické volili možnosti tři, 62 % s tvrzením souhlasí, 25 % až na malé výjimky souhlasí, 13 % s tvrzením až na malé výjimky nesouhlasí. Z toho vyplývá, že se většina (87 %) má názor kladný a 13 % spíše záporný.

Tvrzení č. 2

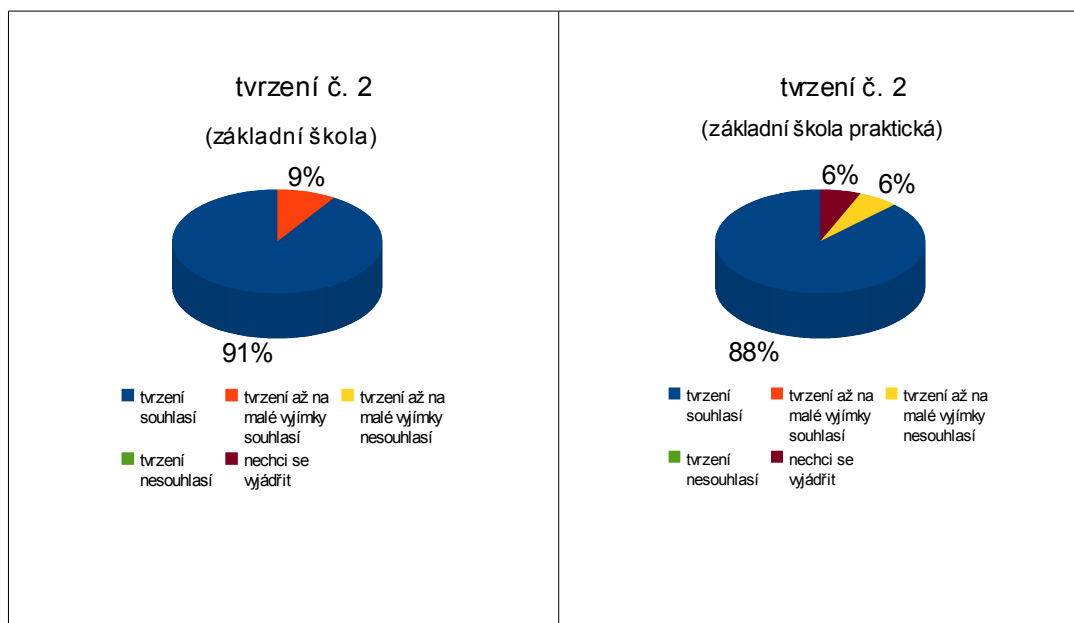
V této škole má Vaše dítě svoje kamarády.

Tabulka č. 22

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	20	14
2	2	0
3	0	1
4	0	0
N	0	1

Graf č. 43

Graf č. 44

Opět rodiče žáků základní školy volili jen dvě odpovědi. Výsledky potvrzují, že 91 % žáků má ve třídě kamarády, 9 % rodičů s tvrzením až na malé výjimky souhlasí. Což znamená, že všichni dotazovaní rodiče uvádí, že jejich dítě má nebo až na malé výjimky má ve třídě kamarády, výsledek je kladný. Z grafu č. 44 vyplývá, že 88 % žáků základní školy praktické má ve třídě kamarády, 6 % až na malé výjimky také, pouze 6 % rodičů se nechtělo k tvrzení vyjádřit.

Tvrzení č. 3

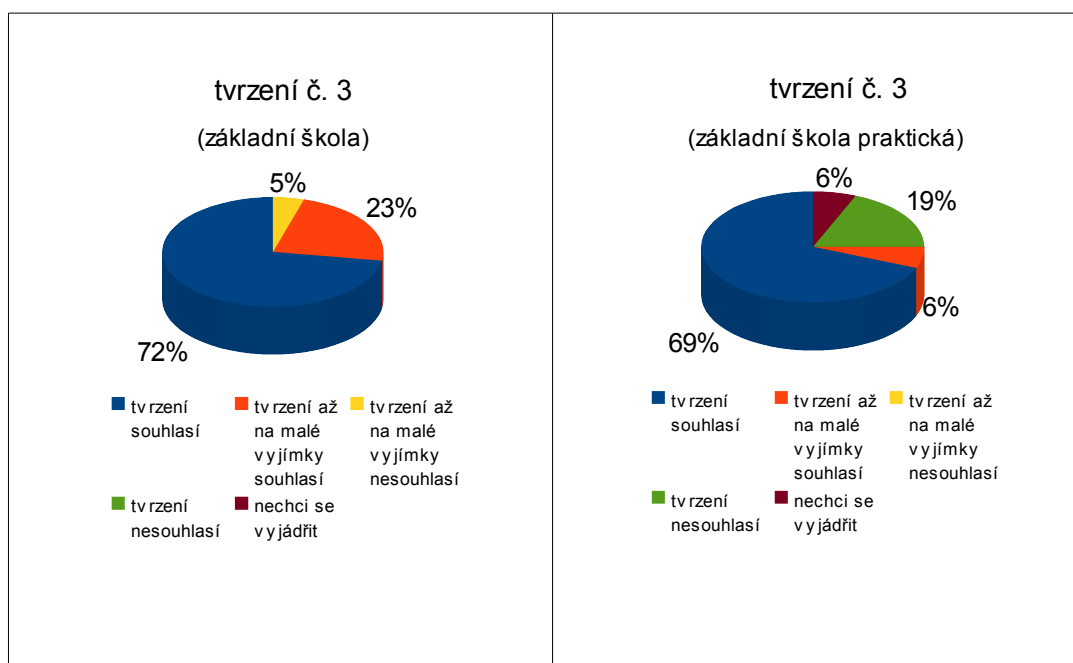
Vaše dítě se setkává se spolužáky i mimo vyučování.

Tabulka č. 23

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	16	11
2	5	1
3	1	0
4	0	3
N	0	1

Graf č. 45

Graf č. 46

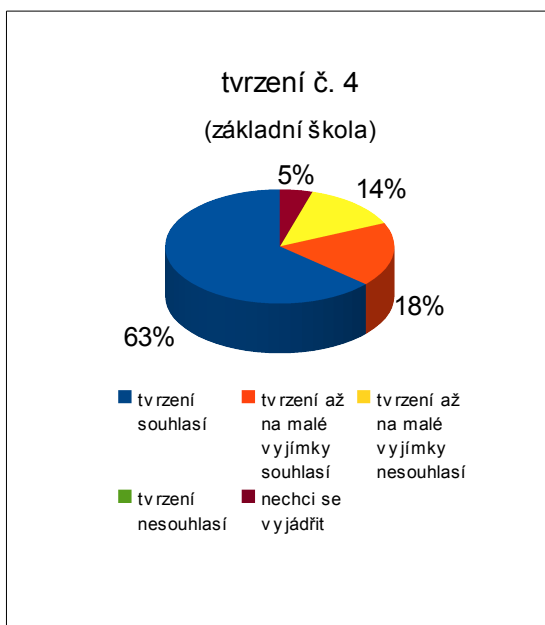
Jak vyplývá z grafu č. 45, 72 % dětí ze základní školy se setkává se spolužáky mimo vyučování, 23 % dětí až na malé výjimky také, jen 5 % dětí se se spolužáky po vyučování spíše nestýká. Můžeme říci, že 96 % hodnotí tvrzení kladně. Výsledky pro základní školu praktickou jsou značně rozdílné. Se spolužáky se po vyučování setkává 69 % dětí, 6 % dětí se až na malé výjimky také se spolužáky setkává, 19 % se se spolužáky nesetkává vůbec, 6 % se nechtělo vyjádřit k tomuto tvrzení.

Tvrzení č. 4
Spolužáci Vašemu dítěti neubližují.

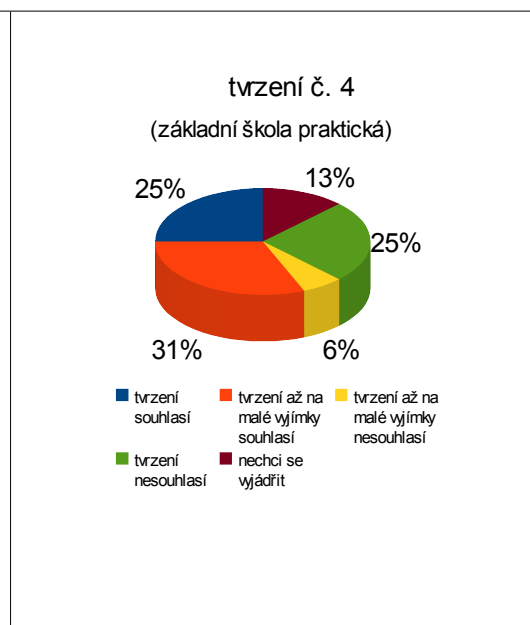
Tabulka č. 24

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	14	4
2	4	5
3	3	1
4	0	4
N	1	2

Graf č. 47

Graf č. 48

63 % rodičů žáků základní školy je přesvědčeno, že jejich dítěti žádný spolužák neubližuje, 18 % si myslí, že až na malé výjimky jejich dítěti spolužák neubližuje, 14 % se domnívá, že občas některý spolužák jejich dítěti ubližuje, 5% se nechtělo vyjádřit. V grafu č. 48 není situace tak kladná. Pouze 25 % rodičů si myslí, že jejich dítěti žádný spolužák neubližuje, 31 % s tvrzením až na malé výjimky souhlasí, ale 6 % s tvrzením na malé výjimky nesouhlasí a dokonce 25 % uvádí, že jejich dítěti nějaký spolužák ubližuje, 13 % dotazovaných nechtělo odpovědět.

Tvrzení č. 5

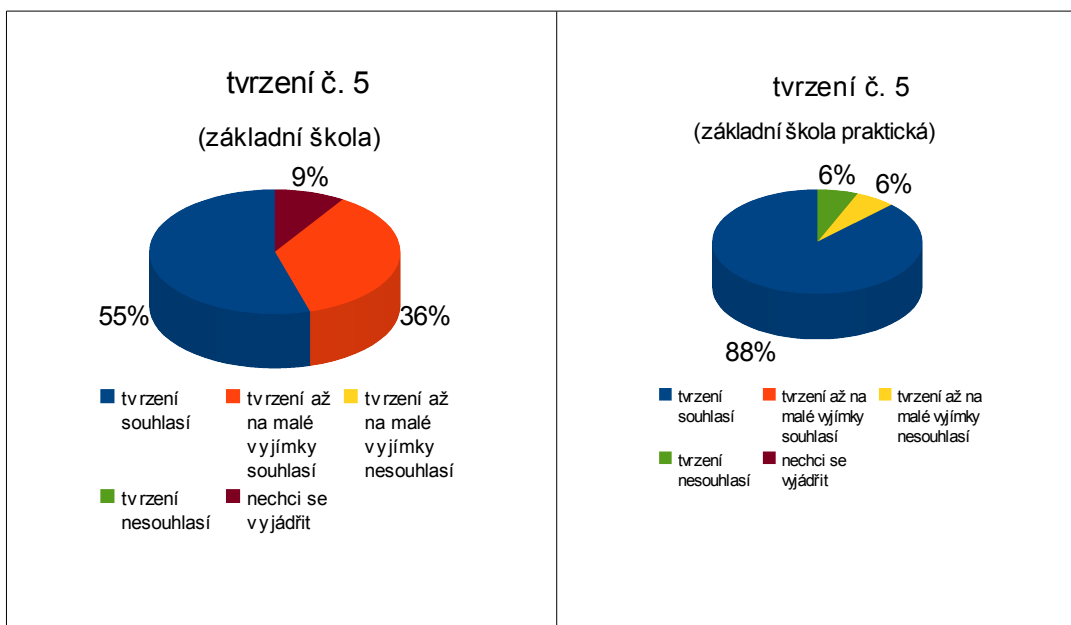
Život ve třídě se řídí podle domluvených pravidel.

Tabulka č. 25

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	12	14
2	8	0
3	0	1
4	0	1
N	2	0

Graf č. 49

Graf č. 50

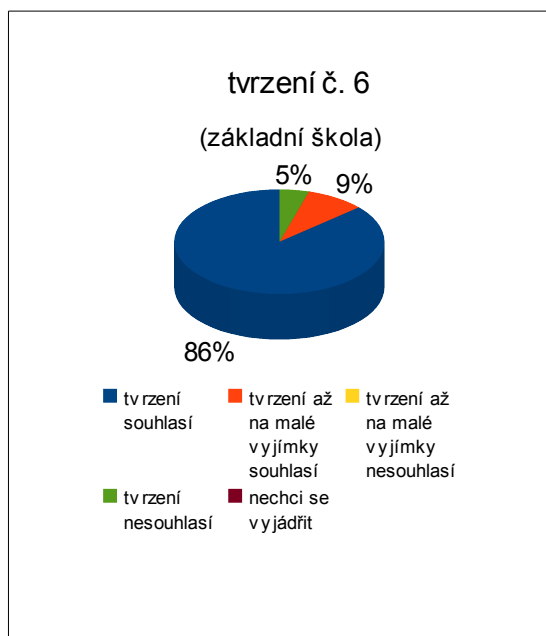
Přes polovinu dotazovaných rodičů žáků základní školy (55 %) uvedlo souhlas s tvrzením, 36 % spíše souhlasí, 9% se nechtělo vyjádřit. Většina rodičů žáků základní školy praktické (88 %) uvedla, že život ve třídě se řídí podle domluvených pravidel, pouze 6 % si myslí, že toto tvrzení až na malé výjimky nesouhlasí a 6 % že nesouhlasí vůbec.

Tvrzení č. 6
Hovoříme s dětmi o jejich prožitcích ve škole.

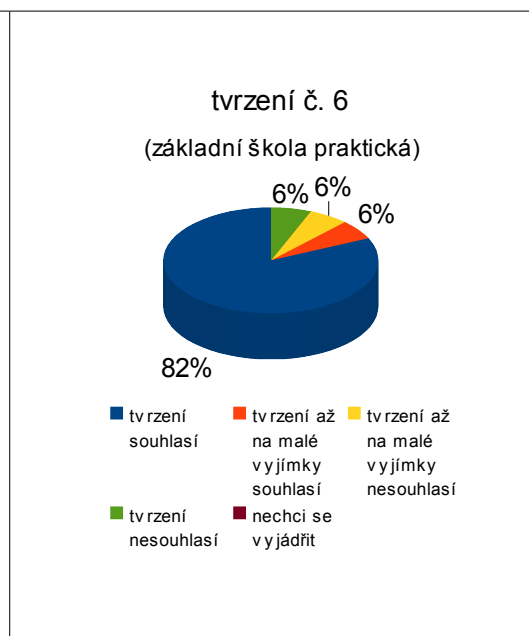
Tabulka č. 26

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	19	13
2	2	1
3	0	1
4	1	1
N	0	0

Graf č. 51

Graf č. 52

Z grafu č. 51 vyplývá, že naprostá většina rodičů (86 %) s dětmi doma hovoří o jejich prožitcích ve škole nebo až na malé vyjímky (9 %) s nimi na toto téma hovoří. Pouze 5 % rodičů s dětmi o prožitcích nehovoří. Z toho vyplývá, že 95 % rodičů se zajímá o to, co děti zažily ve škole. Výsledky pro základní školu praktickou jsou dosti podobné jako u rodičů dětí ze základní školy. Celých 82 % s dětmi hovoří a jejich prožitcích, 6 % spíše ano. 6 % až na malé vyjímky s nimi o tomto tématu nemluví a dokonce 6 % s nimi na toto téma nehovoří vůbec.

Tvrzení č. 7

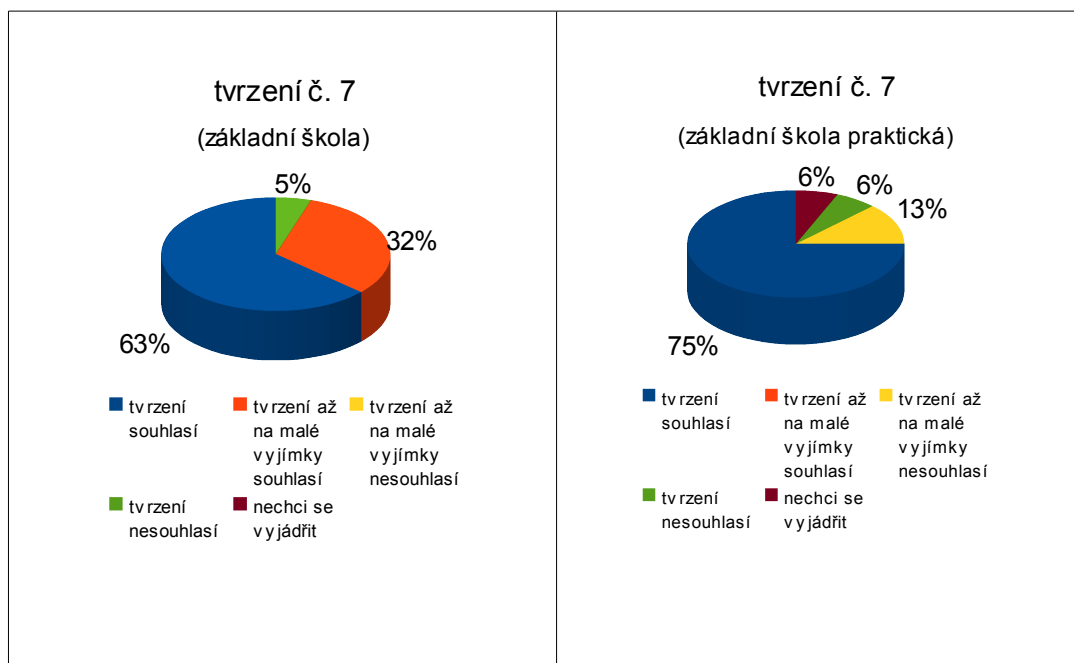
Když Vaše dítě přijde za učiteli s problémem, ti se o problém zajímají.

Tabulka č. 27

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	14	12
2	7	0
3	0	2
4	1	1
N	0	1

Graf č. 53

Graf č. 54

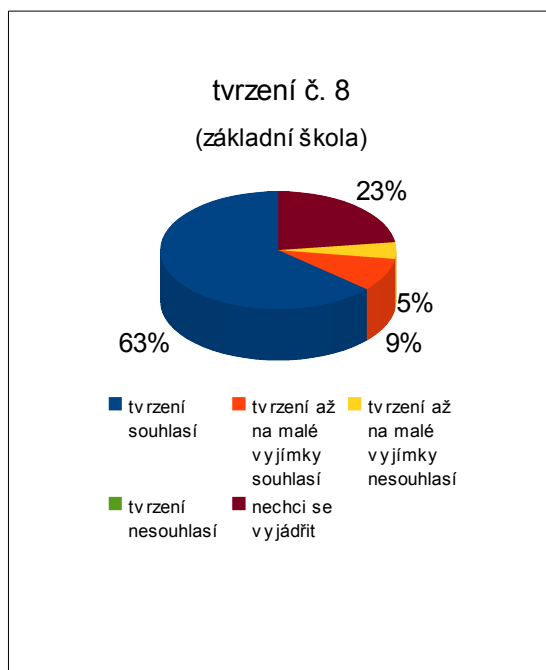
Podle grafu č. 53 95% rodičů hodnotí tvrzení kladně, tedy úplně souhlasí 63 %, spíše souhlasí 32 %. Vůbec nesouhlasí s tvrzením (5 %). Situace je podobná i na základní škole praktické. Celých 75 % rodičů s tvrzením souhlasí, naopak tvrzení hodnotí záporně 13 %, kteří spíše nesouhlasí a 6 %, kteří s s tvrzením nesouhlasí. 6 % se nechtělo vyjádřit.

Tvrzení č. 8
Učitelé nevyklučují žádného žáka.

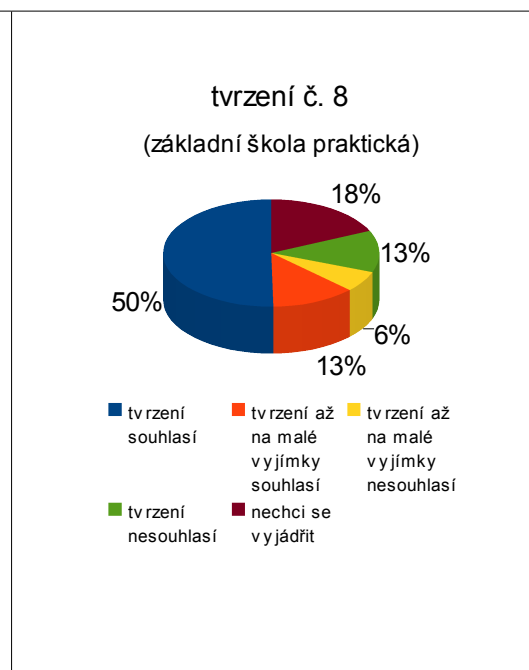
Tabulka č. 28

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	14	8
2	2	2
3	1	1
4	0	2
N	5	3

Graf č. 55

Graf č. 56

Z grafu č. 55 je zřejmé, že 63 % rodičů s tvrzením plně souhlasí, 9 % souhlasí až na malé vyjímky, 5 % na malé vyjímky nesouhlasí a 23 % se nechtělo nebo nemohlo vyjádřit. Na základní škole praktické je situace rozdílná. Jen polovina rodičů (50 %) s tvrzením souhlasí, 13 % spíše souhlasí, 6 % spíše nesouhlasí a 13 % nesouhlasí vůbec. 18 % se odmítlo vyjádřit.

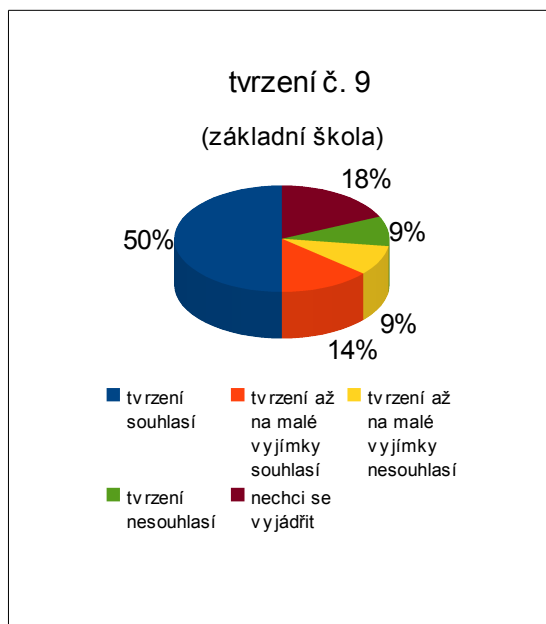
Tvrzení č. 9

Usilujeme o kontakt s druhými rodiči, abychom mohli společně řešit školní problémy.

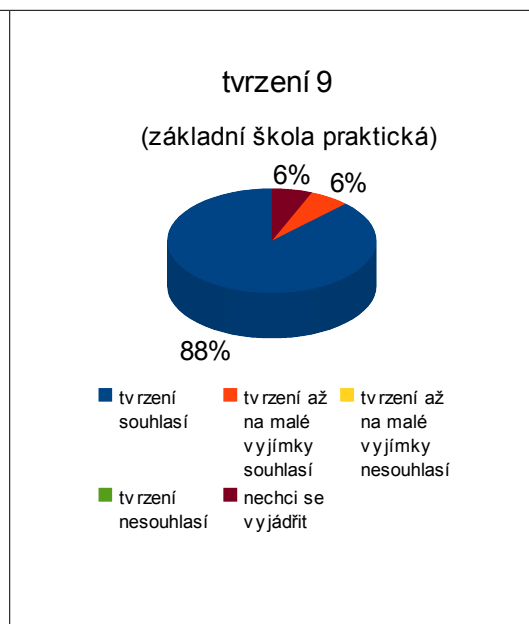
Tabulka č. 29

odpovědi	základní škola	základní škola praktická
1	11	14
2	3	1
3	2	0
4	2	0
N	4	1

Graf č. 57

Graf č. 58

Z grafu č. 57 můžeme vyčíst, že 50 % respondentů usiluje o kontakt s jinými rodiči, 14 % spíše snaží o to samé. Shodně 9 % odpovědělo, že o kontakt neusiluje vůbec nebo téměř vůbec. 18 % se k tvrzení nechťelo vyjádřit. Podle grafu č. 58 respondenti využili pouze tři možnosti odpovědi Celých 88 % usiluje o kontakt s jinými rodiči, 6 % spíše ano a 6 % se nechťelo nebo nemohlo vyjádřit.

5.2 Ověření hypotéz

- H1: Výskyt šikany na základní škole praktické je větší než na základní škole.
Hypotézu č. 1 mohly potvrdit nebo vyvrátit z dětského dotazníku otázky č. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 a tvrzení z rodičovského dotazníku č. 4. Výsledky ukazují, že žáci obou typů škol zkušenosti se šikanou mají. Z grafů je prokazatelné, že u žáků základní školy praktické je toto procento vždy vyšší než u žáků základní školy. Hypotéza se potvrdila.
- H2: Šikana na základní škole praktické je častější fyzického charakteru než na základní škole.
Z grafů dětského dotazníku otázek č. 5, 6, 7, 8, 9, 10 a 11 vyplývá, že na základní škole je šikana méně častější jak fyzického tak i psychického rázu než na základní škole praktické. Hypotéza se potvrdila.
- H3: Většina žáků na základní škole se snaží útokům bránit.
Hypotézu potvrdily otázky č. 16, 17, 18 z dětského dotazníku. Z výsledků můžeme vyčíst, že opravdu většina žáků na základní škole se snaží útokům bránit. Jen 15 % žáků se nezkusilo bránit, 19 % žáků se s tímto trápením nikomu nesvěřilo a 23 % žáků bylo zklamáno reakcí člověka, který mu nepomohl problém šikany řešit. Hypotéza se potvrdila.

H4: Žáci praktické školy se brání méně často než žáci základní školy.

K ověření této hypotézy sloužily také otázky č. 16, 17 a 18. Z výsledků je patrné, že žáci praktické školy se brání přibližně stejně často jako žáci základní školy. Výsledky se liší pouze o 2 %. Dokonce graf ukazuje, že žáci základní školy praktické se brání častěji než žáci základní školy. Hypotéza se nepotvrdila.

H5: Učitelé se zajímají o vztahy ve třídě a řeší případné projevy šikany se žáky i rodiči bez ohledu jestli učí na základní škole praktické nebo základní škole.

Podle výsledků otázky č. 19 dětského dotazníku a tvrzení č. 7 a 8 dotazníku pro rodiče se učitelé na základní škole velmi zajímají o vztahy ve třídě a řeší je. To si myslí většina respondentů. Podobný výsledek je uveden i pro základní školu praktickou, kladně hodnotí zájem učitelů menší procento respondentů než na základní škole. Rozdíl mezi základní školou a základní školou praktickou v procentuálním vyjádření není vysoký. Ale prokázalo se, že učitelé na základní škole se zajímají o dění ve třídě a problémy žáků řeší více než učitelé na základní škole praktické. Jako velmi kladné hodnotím, že většina žáků (92 % základní škola a 94 % základní škola praktická) považuje za dobrý nápad požádat o pomoc učitele. Hypotéza se nepotvrdila.

H6: Žáci jsou ve škole spokojeni a mají ve třídě kamarády bez ohledu jestli navštěvují základní školu nebo základní školu praktickou.

Téměř všichni žáci obou typů škol jsou ve třídě rádi, mají tam kamarády se kterými se stýkají i po vyučování. Výsledky pro ověření hypotézy jsem použila z otázek č. 1, 2, 3 dětského dotazníku a tvrzení č. 1, 2, 3 z dotazníku pro rodiče. Z výzkumu vyplývá, že žáci základní školy jsou ve třídě o trochu spokojenější. Údaj v procentech se mírně liší, rozdíly jsou nepatrné. Hypotéza se potvrdila.

H7: Rodiče žáků základní školy se zajímají o dění ve třídě více než rodiče žáků základní školy praktické.

K hypotéze se vztahují tvrzení č. 5, 6, 9 z rodičovského dotazníku. Zájem o dění ve třídě je u obou skupin rodičů podobný. Otázka č. 20 z dětského dotazníku ukazuje, že děti se ve více než polovině případů doma rodičům svěří s problémem šikany. Hypotéza se nepotvrdila.

ZÁVĚR

6 Závěr

Tématika šikanování je velmi obsáhlá, je možno ji zkoumat z mnoha úhlů pohledu. Cílem této práce bylo zjistit výskyt a formy šikany u žáků dvou odlišných skupin z naprosto odlišného prostředí, zmapovat jejich zkušenosti a názory. Obecně se předpokládá, že výskyt šikany je vyšší na základní škole praktické než na základní škole. I já jsem se ve svých hypotézách domnívala, že to tak bude a hypotézy se potvrdí.

V teoretické části této práce jsem se snažila nastínit celkový pohled na šikanování, jeho aktéry, jejich charakteristiky, dále pak diagnostiku, prevenci šikany a důsledky šikany. Teoretická část odhaluje problematiku šikany a šikanování v dostupné odborné literatuře. Čerpá z odborných textů předních českých odborníků na šikanu (především jde o M. Koláře, P. Říčana a S. Bendla) stejně tak i z poznatků zahraničních autorů. Cílem teoretické části bylo provést analýzu současné problematiky šikanování mezi dětmi se zaměřením na rozdíly mezi oběťmi a agresory šikany. Velmi důležité je zamyšlení nad prevencí.

V praktické části jsem analyzovala získaná data z dotazníku, použila jsem kvantitativní metodologii sběru dat. Vlastní výzkumná činnost byla realizována v základní škole a základní škole praktické v Libereckém kraji. Na základě vyplněných dotazníků, jsem se snažila ověřit nebo vyvrátit předem stanovené hypotézy. Ze získaných dat jsem dospěla k závěru, že i na této škole se objevuje šikana. V každé skupině se objevili žáci, kteří jsou terčem posměšků, pomluv, nadávek, nebo násilí ze strany spolužáků. Tato situace je již počátečním stádiem vývoje šikany „ostrakizmem“. Výsledky však nejsou alarmující. Učitelé se snaží problémy řešit a to jak se žáky, tak i s jejich rodiči. Žáci učitelům důvěřují a v případě potřeby by se na ně obrátili se žádostí o pomoc. Myslím si, že tento fakt je pro řešení šikany na škole zásadní. Z výsledků dotazníku pro rodiče vyplývá, že i rodiče se zajímají o dění ve škole, což podle mého názoru, může zastavit rozvíjející se šikanu již v počátcích.

Problém šikany se dotýká všech škol, ačkoliv ne každá škola si tuto skutečnost dokáže přiznat anebo na šikanu nahlíží jako na běžnou součást školního života. Pokud se ovšem nějaký jev považuje za běžný či normální, chybí zde snaha o jeho řešení. Proto základním předpokladem řešení šikany je změna pohledu na tento projev sociálně patologického chování a jeho závažnost. Řešení tohoto problému by mělo být především záležitostí pedagogického sboru a vedení školy. Kromě zvyšování odbornosti formou výcviku zaměřeného na řešení problému, aplikaci metod a postupů, je rovněž žádoucí uplatňovat systémový přístup, který bude jednak směřovat více pod povrch života třídy jako sociální skupiny a jednak do svého procesu působení zapojí rodiče a další zainteresované osoby a instituce. Předpokladem dosažení úspěchu v boji se školní šikanou je důsledné uplatňování komplexního přístupu. Komplexní přístup školy ovlivňuje přístup žáka ke školní práci a jeho vztah ke vzdělání. Proto je velmi nutné, aby škola i pedagogové měli dobrý přehled o postojích žáků k problematice šikanování.

Důraz musí být zejména kladen na prevenci násilí mezi vrstevníky. Jde o vybudování ucelené ochrany dětí před týráním spolužáků. Prevence znamená nejen předcházení šikanování, ale i jeho řešení. Pomůžeme-li dítěti, aby se vyrovnalo samo se sebou, získá potřebný pocit jistoty a přestane zaujímat obranné postoje, to je únik nebo agrese. Dítě musíme nasměřovat k tomu, aby dokázalo vidět svůj život objektivně, umělo se vyrovnat s případnými rozporuplnými pocity a zažívalo úspěch i neúspěch v prostředí konkurence a vstoupilo do života s určitou sebedůvěrou.

Je nutné, aby rodina, učitelé, škola a poradenská centra v prevenci šikany a sociálně patologických jevů spolupracovali a dělali maximum pro to, aby se výskyt šikany minimalizoval na co nejmenší možnou míru.

7 Seznam použité literatury

Akademický slovník cizích slov, 1. vyd., Praha, Academia, 1995,
ISBN 80-200-0524-2

BADEGRUBER B., PIRKL F. - Příběhy pomáhají s problémy: Metodika 60 příběhů pro mateřské školy, základní školy a rodiče, 1. vyd., Praha, Portál, 1994,
ISBN 80-85282-90-9

BENDL, S. - Neukázněný žák: Cesta k institucionální pomoci. 1. vyd., Praha, ISV nakladatelství, 2004, ISBN 80-86642-36-4

BENDL, S. - Prevence a řešení šikany ve škole, 1. vyd., Praha, nakladatelství ISV, 2003, ISBN 80-86642-08-9.

BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ, I. - Šikana ve škole, na ulici, doma: Jak bránit své dítě... praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele, Praha, Albatros, 2006, ISBN 80-00-01552-8

ČERMÁK, I. - *Lidská agrese a její souvislosti*, Žďár nad Sázavou, Fakta, 1998, 1. vyd., ISBN 80-902614-1-8

ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠIVÁ, P. - Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. 1. vyd., Praha, Grada Publishing, 2007, ISBN 978-80-247-2014-2.

ELLIOTTOVÁ, M. - Jak ochránit své dítě, 1. vyd., Praha, Portál, 1995,
ISBN 80-7178-034-0.

ERB, H. H. - *Násilí ve škole a jak mu čelit*, 1. vyd., Praha, Amulet, s.r.o., 2000, ISBN 80-86299-22-8

GAJDOŠOVÁ, V., HERÉNYIOVÁ, G.: Rozvíjení emoční inteligence žáků, 1. vyd., Praha, Portál, 2006, ISBN 80-7367-115-8.

HAVLÍNOVÁ, M. - Program podpory zdraví ve škole: rukověť projektu, 2. vyd., Praha, Portál, 2006, ISBN 80-7367-059-3.

KLIMEŠ, L. - Slovník cizích slov, Praha, SPN, 1981

KOLÁŘ, M. - Bolest šikanování, 2. vyd., Praha, Portál, 2001, ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M. - Skrytý svět šikanování ve školách: Příčiny, diagnostika a praktická pomoc, 1. vyd., Praha, Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1

KYRIACOU, CH.- Řešení výchovných problémů ve škole, 1. vyd., Praha, Portal, 2005, ISBN 80-7178-945-3.

LOVASOVÁ, L.- Šikana. Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006, ISBN 80-86991-65-2.

MARTIN, M., WALMANOVÁ-GREENWOODOVÁ, C. - Jak řešit problémy dětí se školou, 1. vyd., Praha, Portál, 1997, ISBN 80-7178-125-8.

MATOUŠEK, O. - Slovník sociální práce, Portál, Praha 2003, 1. vyd., ISBN 80-7178-549

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. - Mládež a delikvence, 2. aktualiz. vyd., Praha, Portál, 2003, ISBN 80-7178-882-x.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, Příklady přímých a nepřímých znaků šikanování [online], 2003, [cit. 2009-03-12], dostupný z: <http://www.sikana.cz/msmt-pok2000-pril1.html>.

NADACE O2 – Minimalizace šikany: informační a propagační brožura, Praha, Aisis, 2008

PELIKÁN, J. – Základy empirického výzkumu pedagogických jevů, Praha, Karolinum, 1998, ISBN 80-7184-569-8

PÖTHE, P. - Dítě v ohrožení, 2. vyd., Praha, G plus G, 1999, ISBN 80-86103-21-8

Projekt minimalizace šikany, [online], [cit. 2008-06-12]. Dostupné z: <http://minimalizacesikany.cz/>

PTÁČKOVÁ, L. - Dětská šikana a vše okolo ní a o dětech jen tak, [online], [cit. 2009-03-20] dostupný z <http://brebarbora.sblog.cz/prevence/>

ŘÍČAN, P. - Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí, 3. vyd., Praha, Portál, 1995, ISBN 80-7178-249-9.

VÁGNEROVÁ, M. - Psychopatologie pro pomáhající profese, 3. rozšířené vyd., Praha, Portál, 2004, ISBN 80-7178-802-3.

VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. - Pedagogika pro učitele, 1. vyd., Praha, Grada Publishing, 2007, ISBN 978-80-347-1734-0.

Věstník MŠMT č. 1/2001. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy

VYHLÁŠKA č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách, v platném znění

VYHLÁŠKA č. 262/2007 Sb. kterou se stanoví pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení, v platném znění

VYHLÁŠKA č. 130/1980 Sb., o výchovném poradenství, ve znění pozdějších předpisů, v platném znění

VYKOPALOVÁ, H.- *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, 1. vyd., Olomouc, 2001, ISBN 80-244-0337-4

ZÁKON č. 395/1991 Sb., České národní rady o školských zařízeních, v platném znění

ZÁKON č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v platném znění

8 Přílohy

Příloha č. 1 – Dotazník pro děti

Příloha č. 2 – Dotazník pro rodiče

Příloha č. 3 – Pohádkový příběh

Příloha č. 1 – Dotazník pro děti

Milé děti,

chtěla bych vás požádat o pomoc. Zakroužkujte prosím svou odpověď. Pokud zakroužkujete sluníčko, znamená to, že odpovídáte ANO, pokud zakroužkujete mráček, tak odpovídáte NE.

ANO NE

1. Jsi rád(a) ve třídě?

2. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

3. Patříš ve třídě do nějaké party?

4. Byl(a) jsi svědkem toho, že některý spolužák opakovaně nadává, posmívá se nebo vyhrožuje jinému spolužákovi ze třídy?

5. Byl(a) jsi svědkem toho, že některý spolužák opakovaně strká, uhodí nebo kope jiného spolužáka ze třídy?

6. Nadává ti velmi často někdo ze třídy?

7. Posmívá se ti velmi často někdo ze třídy?

8. Vyhrožuje ti velmi často někdo ze třídy?

9. Strká tě velmi často někdo ze třídy?

10. Uhodí tě velmi často někdo ze třídy?

11. Kope tě velmi často někdo ze třídy?

12. Jsi sám (sama) komu se ve třídě takové smutné a bolestivé jednání děje?

13. Zakroužkuj, jak často se ti takové jednání děje.

téměř každý den

téměř každý týden

asi jednou do měsíce

14. Kde se ti to děje?

Ve třídě - na chodbě - v šatně - na WC - v jídelně - v družině
- cestou do školy nebo ze školy - v tělocvičně - na hřišti

15. Kolik je těch, kteří ti takové bolestivé činy dělají?

1

2

3

více než tři

16. Zkusil(a) jsi se bránit?

17. Řekl(a) jsi o tom někomu?

18. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

19. Je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

20. Řekl(a) jsi o tom rodičům?

Děkuji za váš čas při vyplňování dotazníku.

Dotazník pro rodiče

Vážení rodiče,

dovoluji si Vás požádat o spolupráci při výzkumu sociálních vztahů v naší škole. Jeho cílem je zjistit a posoudit stanoviska rodičů a žáků, která zaujímají k této problematice.

V následujícím dotazníku jsou uvedena tvrzení, která máte posoudit tak, že zakroužkujete některé z čísel na hodnotící škále. podle toho, jak se domníváte, že se shoduje s Vaším názorem. Význam čísel je uveden ve vysvětlivce.

V případě, že se nebudete moci nebo chtít z různých důvodů k tvrzení vyjádřit, zakroužkujte písmeno N. Případnou opravu záznamu na škále proved'te přeškrtnutím chybného údaje a zakroužkováním jiného čísla. Posud'te pokud možno všechny škálové položky dotazníku. Výzkum je anonymní.

Děkuji Vám za ochotu a laskavost, kterou mně odpovědným přístupem k vyplnění dotazníku prokazujete. V případě nejasností nebo dotazu mě můžete kontaktovat.

Kateřina Volochová

Vysvětlení hodnotící škály:

- 1 tvrzení souhlasí
- 2 tvrzení až na malé výjimky souhlasí
- 3 tvrzení až na malé výjimky nesouhlasí
- 4 tvrzení nesouhlasí

1. Vaše dítě se těší do školy.	1	2	3	4	N
2. V této škole má Vaše dítě svoje kamarády.	1	2	3	4	N
3. Vaše dítě se setkává se spolužáky i mimo vyučování.	1	2	3	4	N
4. Spolužáci Vašemu dítěti neubližují.	1	2	3	4	N
5. Život ve třídě se řídí podle domluvených pravidel.	1	2	3	4	N
6. Hovoříme s dětmi o jejich prožitcích ve škole.	1	2	3	4	N
7. Když Vaše dítě přijde za učiteli s problémem,
ti se o problém zajímají.	1	2	3	4	N
8. Učitelé nevylučují žádného žáka.	1	2	3	4	N
9. Usilujeme o kontakt s druhými rodiči, abychom mohli
společně řešit školní problémy.	1	2	3	4	N

Děkuji za Váš čas, který jste věnovali vyplnění tohoto dotazníku.

Příloha č. 3 – Pohádkový příběh

„Šmudla a Šmidla byli dva trpasličí kluci a bydleli v pohádkovém lese. Šmudla byl docela milý a pilný trpaslík. Jeho bratr Šmidla se však s nikým nesnesl. Ať přišel kamkoli, všude byl jen pro zlost. Mravencům rozbořil stavbu, kterou si pracně vybudovali. Ale to nebylo všechno: tahal je za nohy nebo je držel a nechtěl pustit. Na druhé straně ho zlobilo, že je jeho bratr milým hostem všech zvířátek a lesních obyvatel a že jeho nikdo nezve. Tak tomu zase jednou bylo: Šmudlu a další přátele pozval zajíc Hopsík na oslavu narozenin – jen Šmidlu ne. To ovšem Šmidlu moc rozzlobilo.

Hned vedle zajícova příbytku protékal potok. Šmidla si přitáhl k potoku plno kamenů a vybudoval hráz, takže voda v potoce nemohla odtékat a začala se vylévat. Sám se vyšplhal na strom, aby byl před vodou v bezpečí a přesto mohl pozorovat, co se bude dít dál. Voda se vylila z břehů, proudila k zajícovu domu a vtekla okny a dveřmi dovnitř. Všem hostům hrozilo utopení a tak dostali strach. Naštěstí šel kolem medvěd. Okamžitě rozpoznal nebezpečí, odstranil kameny a zachránil na smrt vylekané trpaslíky a zvířátka. Šmidlovi to připadalo moc zábavné. Medvědovi se to ovšem nelíbilo. Po této příhodě se obyvatelé lesa rozhodli, že Šmidlu z lesa vyženou. Šmidla najednou dostal hrozný strach. Co bude dělat v cizině úplně sám? A kam by měl vůbec jít? Nikdo ho však nelitoval, nikdo mu neřekl, aby tu zůstal. Šmidlu to moc a moc bolelo.

Když tak trpaslík kráčel se svěšenou hlavou a těžkým krokem lesem, přemohl medvěda soucit. Rozběhl se za Šmidlou a rychle ho dohonil. Předložil mu jeden návrh. Jáký? To zůstalo jejich tajemstvím. Když se Šmidla vrátil s medvědem do pohádkového lesa, zdál se jako vyměněný. Všichni obyvatelé lesa se divili a měli z toho radost. Největší radost však měl jeho bratr Šmudla“ (Badegruber, Pirkel 1994).